

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**EKONOMİK BÜYÜME - CARİ AÇIK İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan:
OLCAY KARTAL**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. MEHMET KARA**

Hatay- 2019

**T.C.
HATAY MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI**

**EKONOMİK BÜYÜME - CARİ AÇIK İLİŞKİSİ:
TÜRKİYE ÖRNEĞİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**Hazırlayan:
OLCAY KARTAL**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. MEHMET KARA**

Hatay- 2019

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
MUSTAFA KEMAL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile bu tezde / dönem projesinde yer alan bilgilerin tamamının akademik kurallara ve etik ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Söz konusu kural ve ilkelerin gereği olarak tezde yararlandığım eserlerin tamamına uygun bir şekilde atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.

(11 /09/2019)

Olçay KARTAL

ONAY SAYFASI

OLCAY KARTAL tarafından hazırlanan “**EKONOMİK BÜYÜME - CARİ AÇIK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ**” adlı bu çalışma jüri tarafından lisansüstü öğretim yönetmeliğinin ilgili maddelerine göre değerlendirilip oybirliği / oyçokluğu ile **İKTİSAT ANA BİLİM DALINDA YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

11.09.2019

JÜRİ ÜYELERİ	İMZA
Unvan Ad-SOYAD (Tez Danışmanı - Başkan)	
Unvan Ad-SOYAD (Üye)	
Unvan Ad-SOYAD (Üye)	

Olçay KARTAL tarafından hazırlanan “EKONOMİK BÜYÜME - CARİ AÇIK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ” adlı tez çalışmasının yukarıda imzaları bulunana jüri üyelerince kabul edildiğini onaylarım.

Doç. Dr. Mustafa Onur KAN

Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye gibi gelişmekte olan ülkeler için ekonomik büyüme son derece önemli bir olgudur. Ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirmek isteyen ülkeler, sermaye ve tasarruflara ihtiyaç duymaktadır. Ülkelerde yeterli düzeyde olmayan bu tasarrufları, dış kaynak yoluyla karşılamaktadır. İhracatın, ithalatı karşılamamasıyla oluşan cari açıklar ekonomik büyüme oranlarını da etkilemektedir. Cari açığın nedenleri üzerine yapılan çalışmalar literatürde fazla sayıda olmasına rağmen, ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişki üzerine çalışmalar daha kısıtlı olduğundan dolayı, ekonomik büyüme ve cari açık ilişkisi çalışma konusunu oluşturmaktadır. Bu amaçla yapılan çalışma ve elde edilecek olan bulguların literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Tezin konusunun belirlenmesinde, araştırma aşamasında, yön tayininde ve tamamlanmasında destek olan değerli hocamız ve tez danışmanımız Sayın Mehmet KARA ve Gizem BAŞ'a ye bize ayırdığı değerli zamanı ve sağladığı destek için minnettarım. Tezimin başlangıcından bitimine kadar bana inanan, yardımlarını esirgemeyen, her zaman yanımda olan sevgili ailem ve bilginin paylaşıldıkça çoğalır tezini uygulayan sevgili dostum ÖZLEM SAKİNE GÜL KARAÇAYIR'a sonsuz teşekkür ediyorum. Hayat biz planlar yaparken başımıza gelen olaylar denilir. Benimde bu süre zarfında, her ne olursa olsun ne yanlış yaparsam yapayım yanımda olan başının tatlı belası olduğum kız kardeş arkadaş devre daha adına koyamadığım bir sürü güzel tanımlamalarım ve iyi ki tanışmışım dediğim SEMİH SALKIM. Bütün sinirli hallerimi çeken, aradığım anda her ne olursa olsun yanımda olan ABİDİN HARUN DEVECİ iyi ki varsınız. Çalışmaktan büyük zevk aldığım REYHANLI VAKIFBAN AİLESİ, iş arkadaşlarım, HALİME DURMAZ, şu sıralar kalbini kırdığım ALİ GİRGİN, abilerim, SİNAN AKARCA ve MURAT ÇİY, işten her izin aldığımda beni idare eden devrem ABDULLAH KAPLI iyi ki varsınız. Hayatımda bu güzel insanların hep olması dileğiyle.

Olca KARTAL
HATAY-2019

EKONOMİK BÜYÜME - CARİ AÇIK İLİŞKİSİ: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Olca KARTAL

İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 2019

Danışman: Prof. Dr. Mehmet KARA

ÖZET

Az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için sermaye ve tasarruflara ihtiyaç duymaktadır. Yeterli düzeyde olmayan bu tasarruf ve sermaye kaynakları, ülkeleri, dış kaynağa yöneltmektedir. Bu ise, cari açığın artmasına neden olmaktadır. Son zamanlarda artan cari açık sorunsalı makroekonomik sorunların başında gelmektedir. Çünkü cari açığın sürekli artması, daha önceki deneyimlerden yaşanabilecek krizler için bir sinyal olarak algılanmaktadır. Cari açığın artmasının nedeni olarak; artan döviz kuru, ithalatın ihracatı karşılayamaması, enerji ihtiyacı, bütçe açıkları, tasarruf yetersizliği ve ekonomik büyüme gibi sebepler gösterilmektedir. Fakat ekonomik büyüme, cari açığın artmasının belki de en önemli sebeplerinden birisidir.

Çalışma, Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası EVDS'den alınan reel GSYH, cari açık ve reel efektif döviz kuru değişkenlerinin 2005Q4 – 2018Q2 dönemlerini kapsayan üç aylık verileri ile yapılmıştır. Çalışmada, serilerin durağan olup olmadıkları Augmented Dickey-Fuller (ADF) ve Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS) birim kök testi ile sınanmıştır. Değişkenler arasında kısa ve uzun dönemli ilişkiyi tespit etmek amacıyla ARDL analiz yöntemi kullanılmıştır.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyümenin cari açığı etkilediği ve ekonomik büyüme ile cari açık arasında hem kısa hem de uzun dönemde ilişki tespit edilmiştir. Türkiye'de ekonomik büyüme arttıkça cari açığında arttığı görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ekonomik Büyüme, Cari Açık, ARDL Analiz Yöntemi

THE RELATIONSHIP BETWEEN ECONOMIC GROWTH and CURRENT ACCOUNT DEFICIT: THE CASE OF TURKEY

Olcay KARTAL

Department of Economics, Master's Thesis, 2019

Supervisor: Prof. Dr. Mehmet KARA

ABSTRACT

Underdeveloped and developing countries need capital and savings to attain their economic growth targets. These savings and capital resources, which are not sufficient, direct countries to external sources. This leads to an increase in the current account deficit. The problem of current account deficit that has recently been on the increase is the main macroeconomic problem. Because the constant increase in the current account deficit is perceived, through previous experiences, as a signal for crises that may be experienced. Increasing exchange rate, inability of imports to meet exports, energy need, budget deficits, lack of savings and economic growth, etc. are shown as a reason for the increase in the current account deficit. However, economic growth might be one of the most important reasons for the increase in the current account deficit.

The study was carried out with three-month data covering the periods between 2005Q4 – 2018Q2 regarding the real GDP, current account deficit and real effective exchange rate variables received from the Electronic Data Delivery System (EVDS) of the Central Bank of the Republic of Turkey. In the study, whether the series are stationary is observed through the Augmented Dickey-Fuller (ADF) and Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS) unit root tests. ARDL analysis method has been used to determine short and long term relationship between variables.

According to the findings of the study, it has been determined that economic growth affects current account deficit and there exists a relationship between economic growth and current account deficit in both short and long term. It is observed that the more economic growth increases in Turkey the more the current account deficit rises.

Keywords: Economic Growth, Current Account Deficit, ARDL Analysis Method

İÇİNDEKİLER

ÖZET	i
ABSTRACT	ii
İÇİNDEKİLER	iii
TABLolar LİSTESİ	vii
GRAFİKLER LİSTESİ	viii
KISALTMALAR	ix
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM ÖDEMELER DENGESİ VE CARİ AÇIK

1.1. ÖDEMELER DENGESİNİN GENEL ÖZELLİKLERİ	3
1.1.1. Cari İşlemler Hesabı	4
1.1.2. Sermaye ve Finans Hesabı	5
1.1.3. Resmi Rezerv Hesabı.....	6
1.1.4. Net Hata Noksan Hesabı.....	7
1.2. CARİ İŞLEMLER DENGESİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR	7
1.2.1. Parasalcı Yaklaşım.....	8
1.2.2. Dönemler Arası Yaklaşım.....	9
1.2.3. Esneklik Yaklaşımı.....	9
1.2.4. Toplam Harcama Yaklaşımı.....	10
1.2.5. Mundell Fleming Yaklaşımı.....	12
1.3. CARİ AÇIĞININ NEDENLERİ.....	13

1.3.1. Tasarruf Yetersizliği	14
1.3.2. Dış Ticaret Açığı	15
1.3.3. Ekonomik Büyüme	15
1.3.4. Reel Efektif Döviz Kuru	16
1.3.5. Genişletici Para ve Maliye Politikaları	17
1.3.6. Dış Borç Stokunun Artması	17
1.3.7. Enerji Fiyatları	18
1.3.8. Bütçe Açığı.....	18
1.4. CARİ AÇIĞIN FİNANSMANI	18
1.4.1. Doğrudan Denetim.....	20
1.4.2. Devalüasyon	20
1.4.3. Merkez Bankası Müdahalesi	20

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

2.1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI.....	21
2.2. EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ	23
2.2.1. Ekonomik Faktörler	23
2.2.1.1. Dış Ticaretteki Gelişmeler ve Yapısal Reformlar.....	24
2.2.1.2. Sermaye Birikimi	24
2.2.1.3. Makro Ekonomik İstikrar	26
2.2.2. Teknolojik Gelişmeler	26
2.2.3. Siyasi ve Kültürel Farklar	27
2.2.4. Doğal Kaynaklar	27
2.3. EKONOMİK BÜYÜME MODELLERİ	27
2.3.1. Geleneksel Büyüme Modelleri	27
2.3.1.1. Adam Smith Büyüme Modeli	28

2.3.1.2. David Ricardo Büyüme Modeli	28
2.3.1.3. Karl Marx Büyüme Modeli	30
2.3.2. Harrod Domar Büyüme Modeli.....	30
2.3.3. Neo Klasik Büyüme Modeli.....	31
2.3.4. İçsel Büyüme Modeli.....	32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME - CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

3.1. Ekonomik Büyüme - Cari Açık Arasındaki İlişkiye Yönelik Teorik Literatür Araştırması.....	35
3.2. Ekonomik Büyümeye - Cari Açık Arasındaki İlişkiye Yönelik Ampirik Literatür Araştırması.....	36

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME - CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK EKONOMETRİK UYGULAMA

4.1. VERİ SETİ	45
4.2. YÖNTEM	45
4.2.1. Durağanlık Analizi.....	46
4.2.1.1. Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller Birim Kök Testi.....	46
4.2.1.2. Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS) Birim Kök Testi..	47
4.2.2. ARDL Eş Bütünleşme Analizi	47
4.3. EKONOMETRİK UYGULAMA SONUÇLARI	48
4.3.1. Durağanlık Analiz Sonuçları.....	50
4.3.2. ARDL Eş Bütünleşme Testi Sonuçları	52
4.3.2.1. ARDL Modeli Tahmin Sonuçları	53

4.3.2.2. Uzun Dönemli İlişki.....	54
4.3.2.3. Kısa Dönemli İlişki	54
4.3.2.4. CUSUM Testi	55
4.4. EKONOMETRİK SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ	56
SONUÇ VE ÖNERİLER	59
KAYNAKÇA.....	61

TABLolar LİSTESİ

Tablo 1. <i>Ekonomik Büyüme İle Cari Açık İlişisine Yönelik Türkiye İçin Yapılmış Ampirik Çalışmalar</i>	38
Tablo 2. <i>Ekonomik Büyüme İle Cari Açık İlişisine Yönelik Türkiye Dışındaki Ülkeler İçin Yapılmış Ampirik Çalışmalar</i>	42
Tablo 3. <i>Çalışmada Kullanılan Değişkenler</i>	45
Tablo 4. <i>ADF Birim Kök Test Sonuçları</i>	50
Tablo 5. <i>KPSS Birim Kök Test Sonuçları</i>	50
Tablo 6. <i>Modele Ait Uygun Gecikme Uzunluğu</i>	51
Tablo 7. <i>ARDL Sınır Testi Sonuçları</i>	52
Tablo 8. <i>ARDL Modelinin Tahmin Sonuçları</i>	53
Tablo 9. <i>ARDL (2,0,4) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları</i>	54
Tablo 10. <i>ARDL (2,0,4) Modelinden Elde Edilen Kısa Dönem Katsayıları</i>	55

GRAFİKLER

Grafik 1: <i>Ödemeler Bilançosuna Ait Hesaplar</i>	4
Grafik 2: <i>Serilerin Mevsimsellikten Arındırılmamış Düzey Değerleri</i>	49
Grafik 3: <i>Serilerin Mevsimsellikten Arındırılmış Logaritmik Düzey Değerleri</i> ..	50
Grafik 4: <i>CUSUM Testi Sonuçları</i>	56
Grafik 5: <i>CUSUMSQ Testi Sonuçları</i>	56

KISALTMALAR

TCMB: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası

EVDS: Elektronik Veri Dağıtım Sistemi

CA: Cari Açık

Y: Gelir

RDK: Reel Efektif Döviz Kuru

TL: Türk Lirası

GSMH: Gayri Safi Milli Hâsıla

GSYH: Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla

SMH: Safi Milli Hâsıla

MG: Milli Gelir

KG: Kişisel Gelir

HG: Harcanabilir Gelir

KBMG: Kişi Başına Milli Gelir

IMF: International Monetary Fund (Uluslararası Para Fonu)

TÜİK: Türkiye İstatistik Kurumu

OECD: Organization for Economic Co-operation and Development (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü)

EKK: En Küçük Kareler Yöntemi

ARDL: Auto Regressive Distributed Lag (Gecikmesi Dağıtılmış Otoresif Model)

ADF: Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller Birim Kök Testi

KPSS: Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS) Birim Kök Testi

DF: Dickey-Fuller Birim Kök Testi

VECM: Vector Error Correction Model (Hata Düzeltme Modeli)

HET: Heteroskedasticity Test Breusch-Pagan-Godfrey (Değişen Varyans Testi)

GİRİŞ

Ödemeler bilançosu, ülkelerin belirli bir zaman diliminde yabancı ülkelerle yapmış olduğu ekonomik ve mali ilişkilerin takip edildiği yerdir. Bu yüzden de ödemeler dengesi ülkeler için önemli bir hesaptır. Ödemeler bilançosunun, açık ya da fazla vermesi; enflasyon, kalkınma hızı, dış borçlar ve milli gelir ile yakından alakalıdır (Seyidoğlu, 2003: 395). Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde kronik hale gelen cari açık; kriz belirtisi olarak kabul görülmesinden dolayı son yıllarda büyük önem kazanmıştır.

Cari açığın sürekli artması, ekonomide ya döviz kurunun aşırı değerlenmesine ya da devalüasyona neden olabilmektedir. Her iki durumda, yurtiçindeki ithal malların fiyatının artmasına ve fiyat istikrarına yönelik uygulanan para politikasının aksamasına neden olmaktadır. Bu nedenle cari açık, ülkeler için tercih edilen bir durum olmamasına rağmen, ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi için katlanılmak zorunda kalınan bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. İhracata dayalı ekonomik büyüme modelini benimseyen ülkeler, hammadde ve yatırım malları için, gerekli ara mal ve teknolojiyi ithalat yoluyla karşılamak zorunda kalabilmektedir. Bunun için de ülkelerin, yeterli döviz rezervlerine sahip olması gerekmektedir. Bu noktada asıl sorun cari açık ve büyümenin aynı anda sürdürülebilir olup olmadığı yönündeki tartışmalardır. Özellikle son yıllarda gelişmekte olan ülkelerde, artan ekonomik büyümeye karşılık cari açığın da artması, cari açığın uzun vadede sürdürülemeyeceği yönündeki tartışmaların yeniden gündeme gelmesine sebep olmuştur.

Literatürdeki çalışmalara bakıldığında yaygın görüş, ekonomik büyümede meydana gelen artışların cari açığı artırdığı yönündedir. Artan büyüme oranları, beraberinde yurt dışındaki mal ve hizmete olan talebi artırdığından, cari açığın artmasına sebebiyet vermektedir.

Cari işlemler açığının nedeni olarak; ekonomik büyüme, faiz, döviz kuru ve ihracat-ithalat gibi pek çok makroekonomik değişken ekonometrik modellerde yer

almaktadır. Fakat Türkiye’de yapılan çalışmalarda daha çok cari açık ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen analizlere rastlanılmaktadır.

Yapılan çalışmanın amacı, ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaktır. Türkiye’de yapılan çalışmaların çoğu, cari açığın nedenlerinden birinin ekonomik büyüme olduğu yönündedir.

Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde cari açık kavramı, nedenleri ve cari açığın azaltılması için gerekli finansman yöntemleri anlatılacaktır. İkinci bölümde; ekonomik büyüme tanımları, teorileri ve yaklaşımları açıklanmaya çalışılacaktır. Üçüncü bölümde ise; Türkiye ve Türkiye dışındaki ülkelere yönelik yapılan, teorik ve ampirik literatür çalışmalarına yer verilecektir. Uygulamada ise; TCMB Elektronik Veri Dağıtım Sistemi’nden alınan reel GSYH, cari açık ve reel efektif döviz kuru endeksi değişkenlerinin 2005-2018 dönemlerini kapsayan üçer aylık verileri ile çalışılacaktır. Serilerin durağanlıklarını tespit etmek amacıyla Augmented Dickey-Fuller (ADF) birim kök testi ve KPSS birim kök testi kullanılacaktır. Ekonomik büyüme ile cari açık arasında kısa ve uzun dönem ilişkisini tespit etmek amacıyla ARDL yöntemiyle eş bütünleşme analizi yapılacaktır. Çalışma sonuç ve öneriler bölümüyle sonlandırılacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ÖDEMELER DENGESİ ve CARI AÇIK

Ekonomik büyüme ile cari açık ilişkisine geçmeden önce ödemeler bilançosu ve cari açıkla ilgili bazı kavramlar açıklanacaktır. Bu bağlamda, öncelikle ödemeler bilançosunun genel özellikleri, cari açık kavramı, cari açığın nedenleri ve cari açığın finansman yöntemlerine dair bilgilere yer verilecektir.

1.1. ÖDEMELER BİLANÇOSUNUN GENEL ÖZELLİKLERİ

Bir takvim yılı içerisinde ülkenin uluslararası piyasalarda ekonomik ve mali ilişkilerinin gösterildiği hesaba ödemeler bilançosu adı verilmektedir. Ödemeler bilançosu, yurt dışından sağlanan gelirler ile yurtdışına yapılan harcamaların yer aldığı tablo olarak tanımlanmaktadır (Yaşar, 2013: 4).

Ülkenin, yabancı ülkelerle yapmış olduğu mal ve hizmet ticareti ile sermaye akımları işlemlerinin sonucunda sağlanan gelirler ve aynı ticaretten dolayı dışarıya yapılan ödemeler arasındaki fark, ödemeler bilançosunda gösterilmektedir. Ödemeler bilançosu belirli bir takvim yılını baz almış olduğundan akım niteliğindedir. Bilançoya bakılarak ülkenin ekonomik ve mali durumu ile uluslararası piyasalardaki itibari hakkında yorum yapılabilmektedir (Seyidoğlu, 2013: 328).

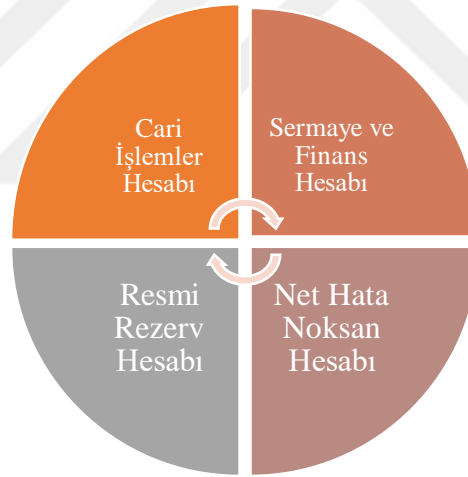
Ödemeler dengesi, ülkelerin kendileri dışındaki, diğer ülkelerle yapmış olduğu ekonomik ilişkiler sonucunda, diğer ülkelere elde etmiş olduğu gelirler ile diğer ülkelere yapmış olduğu harcamaların birbirlerine eşit olup olmadığını göstermektedir. Ödemeler dengesi aslında ülkede uygulanan ekonomi politikalarının bir sonucudur. Bu açıdan bakıldığında uygulanan politikaların başarılı olup olmadığının göstergesidir (Dücan, 2008: 40). Bu hesapta meydana gelebilecek dengesizlikler sadece ödemeler bilançosu hesabı ve içinde bulunduğu kalemi değil; döviz kurunu, gelir düzeylerini,

fiyat istikrarını, yatırımları, istihdamı kısacası ekonomiyle ilgili tüm makro değişkenleri etkilemektedir (Karluk, 2003: 400).

Ödemeler bilançosu hesabının başlıca ana hesapları; cari işlemler hesabı, sermaye ve finans hesabı, resmi rezerv hesabı ile net hata noksan hesaplarından oluşmaktadır.

Ödemeler bilançosu kalemleri arasında mal ve hizmet ticaretinin yer aldığı cari işlemler hesabı, sermaye akımlarının durumunu gösteren sermaye hesabı, ülke rezervlerinin durumunu gösteren resmi rezerv hesabı ve hesaplar arası dengesizlikleri giderecek hesap olan net hata - noksan hesabı yer almaktadır.

*Grafik:1
Ödemeler Bilançosuna Ait Hesaplar*

1.1.1. Cari İşlemler Hesabı

Cari işlemler hesabı, ödemeler bilançosunun en önemli hesabıdır. Cari işlemler dengesi ya da cari denge, ödemeler dengesi bilançosunun dış ticaret dengesi (ihracat ithalat), hizmetler (hizmet alımları-hizmet satımları), gelir dengesi (dış yatırım gelirleri-dış yatırım giderleri) ve cari transferler (karşılıksız olarak elde edilen dış gelirler-karşılıksız olarak yapılan dış giderler) dengelerinin toplamı olarak ifade edilir. Burada elde edilen gelirler giderlerden fazla olduğunda, cari işlemler fazlası ya da cari

fazla, giderler gelirlerden fazla olduğunda ise, cari işlemler açığı ya da cari açık, söz konusu olmaktadır (Seyidoğlu, 2003: 400-405).

Cari işlemler hesabının açık vermesi her ne kadar olumsuz karşılanırsa da GSYH'a yapmış olduğu katkı göz ardı edilemeyecek düzeydedir. Çünkü cari işlemler hesabının açık vermesi, ülkeye GSYH ve cari açığın toplamı kadar bir kaynak sağlayacaktır. Yani verilen dış açıkla ülkeler, mevcut iç kaynaklarla gerçekleştirebileceklerinden daha fazla bir yatırım yapılmış olacaktadırlar. Buna, dış açığın tasarrufları artırma yönündeki etkisi de denilebilmektedir (Karatay, 2008: 31).

Dış ticaretin ülke ekonomisine sağlamış olduğu diğer bir katkı ise; dönüşüm etkisi olarak adlandırılan katkıdır. Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler, yatırım yapabilmek için ülke içerisinde bulunmayan sermayeyi dışarıdan talep etmektedirler. İthalatla beraber yatırımlar için gerekli olan sermaye cari işlemlerin açık vermesiyle sağlanmaktadır. Böylece ülke içinde bulunan döviz rezervlerinden daha fazla yatırım yapılabilmektedir (Karatay, 2008: 32).

1.1.2. Sermaye ve Finans Hesabı

Sermaye ithali ve ihracı ekonomik işlemlerin en önemlilerindedir. Sermaye işlemleri, genel olarak bir ülkede yerleşik kişi ve kuruluşların başka bir ülkede yaptıkları fiziki yatırımlarla (üretim tesisleri, bina, arazi vb.) sınır ötesine aktardıkları mali fonlardan (yabancı tahvil, hisse senedi, hazine bonosu, yabancı bankalarda açtırılan mevduat hesapları vb.) oluşur. Ülkenin dış dünya ile yaptığı sermaye işlemleri ödemeler bilançosunun sermaye hesabına kaydedilir (Seyidoğlu, 2009:321). Sermaye veya finansman hesabı olarak adlandırılan bu hesaba, ülkeye yatırım amacıyla giren çıkan döviz akımı yansıtılır. Finansman hesabında kaydedilen işlemler cari işlemler bilançosundaki açıkları finanse eden işlemlerdir. Bunlar arasında; doğrudan yatırımlar, portföy yatırımları, uzun ve kısa vadeli borçlanma işlemleri bulunmaktadır. Sermaye-finansman hesabında ülke sakinlerinin dış alemle gerçekleştirdiği varlık ticaretine yön veren finansman hareketleri kaydedilmektedir. Yabancıların ülkede arazi, konut, işyeri (mal ve hizmet üretimi birimi) satın almaları, ülke bankalarında mevduat hesabı

açtırmaları, borsada ülkeye ait resmi ve özel borç ve pay senetlerini satın almaları halinde ülkeye sermaye girişi olur. Aksine ülke sakinlerinin dış alemdaki reel ve finansal varlıklarında artış olursa veya yabancıların ülkedeki reel varlıklarında ve ülke sakinlerinin yabancılara borçlarında bir azalma ortaya çıkarsa, ülkeden dış aleme net sermaye çıkışı söz konusudur. Finansmana dönük sermaye hareketleri kısa ve/veya uzun vadeli olabilir. Özel kuruluşlar ve kişiler tarafından ya da resmi kurumlar tarafından gerçekleştirilebilir. Kısa vadeli sermaye hareketlerini iç piyasada borsa kazancının (kur değişimleri) ve döviz reel faizinin dış ekonomilere göre yükselmesi etkiler. Kısa vadeli sermaye hareketleri; hazine bonoları, finansman bonoları, mevduat sertifikaları, vadeli banka mevduatları, ihracat kredileri vs. biçimlerinde gerçekleşebilir. Kısa vadeli sermaye hareketleri daha çok özel nitelikte yapılmaktadır. Uzun vadeli sermaye hareketleri, vadesi bir yıldan daha fazla olan uluslararası sermaye işlemleridir. Bunlar arasında öneme sahip olan doğrudan yatırımlardır. Portföy yatırımları da bu sermaye akımları arasındadır. Örneğin yabancı tahvil ve hisse senetlerinin alım-satımı gibi. Sermaye hareketlerinin kısa ve uzun süreli olarak ayrılması bunların paraya dönüştürülebilme özelliklerinden kaynaklanmaktadır (Seyidoğlu, 2009: 324-327).

1.1.3. Resmi Rezerv Hesabı

Resmi rezerv hesabında TL, Dolar, Euro, altın ve diğer ülke paralarına çevrilebilen paralar yer almaktadır. Bu hesaplar ne kadar fazla olursa ödemeler bilançosu açıklarının kapatılması o derece kolay olmaktadır (Küçükücü, 2016: 49).

Cari işlemler hesabının açık vermesi halinde, öncelikle bu açığın kapatılması sermaye hareketleriyle giderilmeye çalışılmalıdır. Sermaye hareketlerinin yetersiz kalması durumunda bu açık, resmi rezerv hesabından karşılanmaktadır.

Cari işlemler hesabı ve sermaye hesabı ekonominin işleyişi içerisinde etkin rol oynamaktadır. Resmi rezerv hesabı ise, bir ülkenin merkez bankası nezdinde resmi kaynaklarını göstermektedir. Yani resmi rezerv hesabı; cari işlemler ve sermaye hesabında ortaya çıkan dengesizlikleri ortadan kaldırmaktadır (Seyidoğlu, 2003:400-405).

1.1.4. Net Hata Noksan Hesabı

Net hata noksan hesabı, ödemeler dengesi hesaplarındaki dengesizlikleri gidermek için kullanılan hesaptır. Bu kalemin kullanmasının bazı nedenleri vardır (Yaşar, 2014: 10). Bunlar;

- *Bazı verilerin siyasi, spekülatif nedenler ile kayıt altına alınamaması,*
- *İhracat ve ithalatı yapılan malların ülkeye giriş-çıkışları arasındaki zamansal farklar ve gümrük beyannamelerindeki hatalar,*
- *Ekonominin en büyük sorunsalı olan kayıt dışılık.*

Cari işlemler hesabında oluşan açığın borçlanarak mı yoksa hisse senedi, tahvil, bono gibi portföy yatırımları ile kısa vadeli çözümlerle mi kapatılması sorunsalı ülkenin ekonomik anlamda kırılganlığını ortaya koymaktadır. Oluşan cari açığın finansmanı için, ülkeye gelen sermaye miktarından daha fazla ülke dışına bir sermaye çıkışı olması, borçlanma oranının arttığı anlamına gelmektedir (Babaoğlu, 2005: 2).

Dış ticaret açığı, yatırım-tasarruf dengesizliği, dış borçlanmanın artması gibi nedenler cari açığı etkileyen sebeplerden bazılarıdır.

Cari işlemler açığı, ülkelerin dış kaynak kullanımını ya da dışarıdan tasarruf talebini göstermektedir. Cari fazlalık ise; yurtiçindeki atıl durumda olan tasarrufların yurtdışına ya da dış âlem yatırımlarına harcanmış olması anlamına gelmektedir (Şimşek, 2014: 21).

1.2. CARI İŞLEMLER DENGESİNE YÖNELİK YAKLAŞIMLAR

Dış ticareti, değerli maden stoklarının artması olarak gören Merkantilistler, ülkedeki değerli madenlerin çıkışını (ithalat) yasaklarken ülkeye giren maden miktarının (ihracat) teşvik edilmesi gerektiğini savunmaktadırlar. Mutlak Üstünlük

Teorisine göre Adam Smith, dış ticaretin serbest olmasının ülkelere kar getireceğini bu yüzden de ülkelerin dış ticaret yapması gerektiğini savunmaktadır. David Ricardo ise, dış ticareti Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisiyle açıklamaya çalışmıştır. Karşılaştırmalı Üstünlük Teorisi, ülkelerin üstünlük derecelerine göre dış ticaret yapmaları gerektiğini savunmaktadır. Neo-klasiklere göre ise, dış ticaretin yapılabilmesi için emek maliyeti yerine fırsat maliyeti yaklaşımının benimsenmesi gerekmektedir (Takım, 2010: 317).

Cari işlemler dengesini iktisat okulları farklı yaklaşımlarla açıklamaktadır. Bu yaklaşımlar; parasalcı, dönemler arası, esneklik ve toplam harcama ile Mundell Fleming yaklaşımıdır.

1.2.1. Parasalcı Yaklaşım

Bu yaklaşıma göre; cari işlemler hesabındaki dengesizliğin nedeni, para piyasasındaki hareketliliklere bağlanmıştır. Yapılan çalışmalar, sabit döviz kuru ve serbest piyasa koşullarının geçerli olduğu ekonomiler üzerinde yoğunlaşmıştır (Şimşek, 2014: 9).

Parasalcı yaklaşıma göre; ödemeler dengesi parasal bir olgudur. Finansal piyasalardaki bir istikrarsızlık, ödemeler dengesinde cari açık ya da fazla şeklinde kendisini gösteren istikrarsızlıkla ilişkilidir. Değişik biçimlerde tanımlanabilen parasalcı yaklaşımda, ödemeler dengesinin cari dengesi ile sermaye hareketi dengesi de ele alınmaktadır, cari açık ise para arzındaki fazlalıkla açıklanmaktadır. Uluslararası Para Fonu (IMF) bünyesinde çalışan Jan Polak'ın formatına dayanan parasalcı yaklaşımı, IMF yaygın duruma getirmiştir. Bu format uyarınca; dış açık veren ülke kredi stokunu daraltmalıdır. Kredi daralması, enflasyon oranını ve büyüme oranını azaltabilir, ancak hangi birinin daha fazla azalacağı şartlara bağlıdır (Uygur, 2012: 3).

Genişletici para politikasıyla beraber para arzında meydana gelen artışlar, faiz oranlarını düşürdüğü için harcamaları da artıracaktır. Artan harcamalarla beraber cari işlemler açığı da artacaktır. Genişletici politikalar sonucunda artan para arzıyla beraber ihracat artarken ithalat azalacaktır. Böylece cari işlemler açığı azalmaya başlayacaktır. Bundan dolayıdır ki para arzı, cari işlemler dengesini hem olumlu hem de olumsuz etkileyebilen bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 1-28).

1.2.2. Dönemler Arası Yaklaşım

Irving Fisher tarafından geliştirilen yaklaşıma göre, döviz kurundaki dalgalanmalar ve nispi fiyat farklılıklarının cari işlemler dengesini etkilemediğinden modelde bu değişkenler yer almamaktadır. Dönemler arası yaklaşıma göre, rasyonel davranan bireyler gelecekte daha fazla tüketim için, bugünkü tüketimlerini azaltarak tasarruf etmek zorundadırlar. Şayet gelecekte daha fazla gelir elde edebileceklerini düşünüyorlarsa tüketimlerini artırabilirler. Modelde cari denge, bireylerin tüketim ve tasarruf tercihlerine göre oluşmaktadır (Babaoğlu, 2005: 7-8).

Örnekle açıklamak gerekirse, Türkiye’de doğalgazın çıkartılması ve üretim sürecine kazandırılması, ülke milli gelirini artıran bir gelişme olarak düşünülebilir. Ancak doğalgazın çıkarılması ve ekonomiye katkı sağlayacak hale getirilmesi için yatırımlara ihtiyaç duyulacaktır. Bu yatırımların kaynağı ya borçlanılarak ya da tüketimlerin azaltılarak, tasarruf miktarının artırılmasıyla oluşturulacaktır. Eğer gelecekte milli gelire katkı sağlayacağı şeklinde bir beklenti varsa, tüketimleri azaltmak yerine borçlanma yolunun seçilmesi sonucunda oluşan cari açık, ülke ekonomisi için risk yaratmayacaktır (Obstfeld ve Rogoff, 1994:12).

1.2.3. Esneklik Yaklaşımı

Bu yaklaşım, cari açığın belirleyicisinin uluslararası fiyatlama olduğunu göstermekte ve ülkelerin devalüasyon yaparak cari işlemler açığı üzerinde pozitif yönlü bir etkiye sebep olduğunu iddia etmektedir (Tufaner, 2019: 76-80).

Devalüasyonun, yurtdışındaki yerleşiklerin ülkenin ihraç mallarına olan talebini artırması, yurtiçindekiler tarafından ithal mal talebinin azaltılması yoluyla dış ticaret dengesini iyileştireceği beklenmektedir. Devalüasyonun dış dengeyi düzelteren bir sonuç vermesi Marshall-Lerner Koşulu'na bağlıdır. Devalüasyonun başarısı için; (arz esnekliklerinin sonsuz olduğu varsayımı altında) **ithal edilen mallar yurtiçi talep esnekliği + ihraç edilen mallar yurtdışı talep esnekliği > 1** olmalıdır. Buna Marshall-Lerner Koşulu denilmektedir. Esneklikler yaklaşımı uyarınca, gelişmekte olan ülkelerde ithalat ve ihracat talep (fiyat) esnekliği düşüktür, ihracatın potansiyeli ise sınırlıdır. Dış açıklar, (Marshall-Lerner şartının gerçekleştiği varsayımından hareketle), yalnızca geniş çapta devalüasyon yoluyla giderilebilmektedir. Bu yaklaşımda daha çok sabit kur sistemine değinilmesine karşın, esnek kur sisteminin denge koşullarına da bakılmaktadır. 1929'daki Büyük Buhran'ı takiben bu mekanizmaların (kur ayarlamaları) ödemeler dengesi üzerindeki etkisine şüpheyle yaklaşmıştır Literatürde bu durum Esneklik Karamsarlığı olarak ifade edilmektedir. Günümüzde ise kur ayarlamalarının etkin olduğu görüş hâkimdir (Erkılıç, 2006, 17).

Devalüasyonla beraber yurtiçinde ithal edilen mallara olan talep azalırken, başka ülkelerin ihraç mallarının alımına yöneleceği için dış ticareti pozitif yönlü etkilenebilmektedir. Bu pozitif etkinin sağlanabilmesi için ithal edilen yurtiçi mallarının talep esnekliği ile ihraç edilen yurtdışı mallarının talep esnekliklerinin toplamı 1'den büyük olması gerekmektedir. Bu yaklaşım Marshall-Lerner yaklaşımı olarak adlandırılmaktadır. Aynı zamanda uluslararası ticarete konu olan ihraç mallarının arz esnekliğinin yüksek olması gerekmektedir (Hepaktan, 2009: 40).

1.2.4. Toplam Harcama Yaklaşımı

Toplam harcama yaklaşımında ülke ekonomisindeki istihdam durumuna göre sonuçlar farklılaşmaktadır. Ekonomi eksik istihdamdayken net ihracattaki artışa bağlı olarak üretim artışı olacağını belirtmektedir. Fakat yurtiçi toplam harcamalarının üretimdeki artıştan daha fazla artması gerekmektedir. Ekonomi tam istihdam durumundayken; üretim zaten artabileceği maksimum noktaya kadar gelmiş olduğundan, daha fazla artırılması mümkün olmamaktadır (Tiryaki, 2002: 3-4).

Yaklaşımı, dış ödemeler sorununu ekonominin toplam gelir ve toplam harcamaları ile ilişkilendirerek, ödemeler dengesi sorunlarına yönelik olarak kur ayarlamaları yanı sıra farklı önerilerde bulunmaktadır. Bu yaklaşımın başlangıç noktası ticaret bilançosunun ulusal gelirle toplam harcamaların farkına eşit olduğu görüşüdür. Yaklaşımı açıklayabilmek üzere ulusal gelir oluşumu ve harcanması aşağıdaki şekilde yazılabilmektedir;

$$Y = I + C + X \quad (15) \quad E = C + I + M$$

Denklemden, bir ülkedeki yerleşiklerin gelirinin (Y), yine ülkedeki yerleşiklerin tüketim (C), yatırım (I) ve ihracatı (X)'ndan oluştuğunu ifade etmektedir. Bir ülkedeki yerleşiklerin toplam harcamaları (E) ise; tüketim malı harcamaları (C), yatırım malı harcamaları (I) ve ithal malı harcamaları (M)'nden oluşmaktadır. Bu eşitliklerden hareketle üç durum söz konusudur;

1) Gelirin harcamalara eşit olması durumu ($Y=E$); içsel ve dışsal denge sağlanmış olacaktır. Herhangi bir eşitsizlik durumunda, oluşan fark ihracat (X) veya ithalat (M)'tan kaynaklanıyor olacaktır. Bu durumda, $Y - E = X - M$ 'dir.

2) Toplam harcamaların milli gelirden büyük olması durumu ($E>Y$); ithalatın (M) ihracattan (X) büyük olmasıdır. Harcamaları finanse edebilmek üzere dış kaynaklara veya döviz rezervlerine başvurulacaktır.

3) Milli gelirin toplam harcamalardan fazla olması durumu ($Y>E$); bu durumda ülkenin döviz rezervleri artacaktır.

Toplam Harcama (Masetme) Yaklaşımı, dengesizlik durumlarında (yabancı para açığı gibi), ödemeler bilançosu dengesini sağlayabilmek için;

1) Harcamaları azaltan,

2) Gelirleri artıran

3) hem harcamaları azaltan hem gelirleri artıran politika önerilerinde bulunur. Bu yaklaşımın en önemli özelliği; tam istihdamın söz konusu olduğu durumlarda devalüasyonun yetmeyebileceğini vurgulayarak daraltıcı politikaların da uygulanması gerekliliğini ortaya koymasındır.

Devalüasyon ve marjinal harcama eğiliminin ticaret hadlerine etkisi değişik koşullarda oldukça mühim değişimler gösterebileceği için bu yaklaşım bu açıdan eleştirilmiştir. Eleştirilere karşın, Toplam Harcama Yaklaşımı, büyük elastikiyetlerin devalüasyon açısından cari işlem dengesizliklerinde başarıya ulaşamayabileceğini göstermiştir. Ek olarak, üretime vurgu yaparak mühim bir paradigma geliştirmiştir (Uygur, 2012, 4).

1.2.5. Mundell - Fleming Yaklaşımı

Keynesyen IS – LM modelinin serbest piyasaya uyarlanmış halidir. Mundell Fleming modeli, uluslararası sermaye hareketliliğini dikkate alarak sabit ve esnek döviz kuru şartlarında uygulanan para ve maliye politikalarının etkinliğini ortaya koymaktadır. Modele göre, döviz kurunun sabit ve sermaye hareketliliğinin serbest olduğu varsayımı altında uygulanan para politikasının üretim ve istihdam seviyelerine katkı sağlamazken, maliye politikaları ise, katkı sağlamaktadır. Esnek döviz kuru şartlarında ise, para politikasının etkin, maliye politikasının etkisiz olduğunu savunmaktadır (Koçbulut, 2015: 19-23).

Modelde yer alan IS – LM – BP eğrilerinin denklemlerini açıklayarak analize başlayalım. Mal piyasası denge koşulunu sağlayan IS eğrisi denklemi aşağıdaki eşitlikte gösterilmiştir. IS eğrisi mal piyasası dengesinin, milli gelir (Y) düzeyi ile faiz oranına (i) bağlı olan yurtiçi talep (AEd) ve yurtiçinde üretilen mallara yönelik dış talebi temsil eden ve yurtiçi gelir düzeyi (Y) ile dış alem gelir düzeyi ($Y f$) ile reel döviz kuruna (RER) bağlı olan net ihracattan (NX) oluşan yurtiçi üretime yönelik toplam talebin hasılaya (Y) eşitliği ile sağlandığını göstermektedir (Yıldırım vd., 2013: 241).

$$Y = AEd(Y, i) + NX(Y, Y f, RER)$$

Para piyasası denge koşulunu gösteren LM eğrisinin denklemi ise aşağıdaki eşitlikte gösterilmektedir. LM eğrisinde açık ekonominin ortaya çıkardığı değişiklik sadece para arzı ile ilgilidir. Bu dönemin para arzına ($L(i)$), geçen dönemin para stokuna ($M-1$) iki tür ilavenin yapılmasıyla ulaşılmıştır. Bunlardan ilki, belirli bir oranda ($0 \leq s \leq 1$) ödemeler bilançosu dengesizliğinin sterilize edilmesi için oluşan

para stokundaki değişme (sB), ikincisi ise dışsal olarak para stokunda yapılan değişikliklerdir (γ) (Yıldırım vd., 2013: 241).

$M-1 + sB + \gamma = L(i)$ Dış denge koşulunu sağlayan BP denklemini ise, aşağıdaki eşitlikte gsterilmiştir. Buna gbre ihracat (X) reel dvız kuru (RER) ile dış lemin gelirin e ($Y f$), ithalat (M) yurtiçi gelir düzeyi (Y) ve reel dvız kuruna (RER), sermaye hareketleri (K) ise yurtiçi (i) ve dünya faiz oranları ($i f$) arasındaki farka bağlıdır (Yıldırım, 2010: 343).

$$BP = X(Y f, RER) - M(Y, RER) + K(i - i f)$$

Genişletici bir maliye politikalarında kamu harcamalarındaki artış IS eğrisini sağa kaydirmiştir ($IS(G0) \rightarrow IS(G1)$). Ekonomide i dengenin oluştuğu $E0$ noktasında yurtiçi faiz oranlarının yüksek oluşu nedeniyle ekonomiye hızlı bir sermaye girişi olmakta ve demeler bilançosu fazla vermektedir. demeler bilançosu fazlası ülke parasına olan talebi artıracaktır. Bu noktada merkez bankası talep edilen milli parayı piyasaya vererek dövizi çekecektir. Böylece para arzı artacak ve LM eğrisi de sağa kayacaktır. Bu kayma, faiz eski düzeyine inene dek sürecek ancak bu sürede gelir düzeyi de artmış olacaktır. Daraltıcı maliye politikasında ise, mali genişlemenin tam zıttı bir sonuç ortaya çıkacaktır. Sonuç olarak tam sermaye hareketliliği ve sabit kur politikası altında maliye politikası tam etkindir. Dışlama etkisi ortaya çıkmamaktadır (Yıldırım, 2010: 348).

1.3. CARI AçIğIN NEDENLERİ

Cari işlemler açığı; bir ülkenin yabancı ülkelerle yapmış olduğu ticaretin sonucunda ihracattan sağlanan gelirlerle, ithalata harcanan giderler arasındaki negatif farktır. Cari açığın hesaplanmasında sadece mal ve hizmet ticareti yoktur, sermaye gelirleri ile yurtdışı işçilerden elde edilen dvızlerde cari transfer olarak bu hesaplarda yer almaktadır (Yılmaz, 2015: 38).

Cari açık sorunun nedeni olarak birçok faktör sayılabilir. Bu faktörler ülkeden ülkeye değişiklik gösterebileceği gibi, bölgeden bölgeye de farklılık arz edebilmektedir (Küçüksucu, 2016: 55).

Cari işlemler açığının nedenleri olarak; tasarruf yetersizliği, dış ticaret açığı, döviz kuru, ekonomik büyüme, genişletici para ve maliye politikaları, dış borç stoklarında artış, enerji fiyatları gibi nedenler sayılabilmektedir.

1.3.1. Tasarruf Yetersizliği

Cari işlemler açığının nedenlerinden biri, yurtiçi yatırımlardan kaynaklı, ulusal tasarruf miktarında meydana gelen azalma olduğu ileri sürülmektedir (Yılmaz, 2015: 38). Tasarruf - yatırım arasındaki dengenin sağlanabilmesi için yatırımların tasarruflara eşit olması gerekmektedir. Ancak tasarrufların yatırımlardan az olduğu durumlarda yatırım-tasarruf açığı ortaya çıkmaktadır.

Yurt içerisinde gerçekleşen yatırım seviyesi, yeni doğal kaynakların keşfedilmesi, üretimle alakalı yeni teknolojilerin bulunması, enflasyon oranlarında düşüş, devletin vergi oranlarında indirim yaparak gerçekleştirdiği yapısal reformlarla arttırılabilir. Yatırımların finansmanında yurt içi tasarruflardan karşılanamayan kısım, yabancı tasarruflarla karşılanmaya çalışılmaktadır. Bu durum ise cari açığın artmasına neden olmaktadır. Kısa vadede alınan yurtdışı kaynaklı tasarruflar, cari işlemler hesabında açığa neden olabilmektedir (Vyshnyak, 2000: 3).

Türkiye’de yatırım-tasarruf arasındaki denge sağlanamadığından, yatırım tasarruf dengesizliği ekonomide büyük bir sorun olarak kendini göstermektedir. Dengesizliğin ortadan kaldırılması için yabancı sermayenin ülkeye çekilmesi noktasında yetersiz kalındığından borçlanma yolu seçilmektedir. Ülkede kronik hale gelmeye başlayan yatırım-tasarruf dengesizliği, cari açığın nedeni olarak

gösterilmektedir. Doğrudan yabancı sermaye yatırımları, tasarrufları artırarak cari açığın da azaltılması noktasında önemli bir görev üstlenmektedir (Tuğral, 2018: 39).

1.3.2. Dış Ticaret Açığı

Dış ticaret açığı, ihracat ile ithalat arasındaki dengesizlik olarak açıklanmaktadır. Aslında dış ticaret açığı, cari açığın içerisinde yer alan önemli bir kalemdir. Dış ticarete dengenin bozulmasının nedeni ithalata karşılık ihracatın az olmasıdır. Çünkü yurt içerisinde ihtiyaç duyulan malların birçoğu yurt dışından ithal edilmektedir. Türkiye 1980 yılı itibariyle dış ticaretin serbestleşmesiyle ekonomik büyümede, ithalat etkisi kendini göstermeye başlamıştır (Göçer, 2013: 215).

Ülke vatandaşlarının arz ve talepteki eğilimleri, ithal ve ihraç mallarının göreceli fiyatlarını etkilemektedir. Bu değişimler ülkede var olan mevcut sanayi alanlarının kapatılması ya da yeni sanayi alanlarının ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Tufaner, 2019: 74-86). Cari açığın önemli bir diğer nedeni dış ticaret hadleridir. Yani bir ülkenin aynı ithal malına karşılık, daha çok ihraç malı vermesi olarak adlandırılan dış ticaret hadlerindeki bozulma, cari açığın bir diğer nedenidir.

1.3.3. Ekonomik Büyüme

Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, cari açık olmadan ekonomik büyümenin gerçekleşmesi imkânsız gibi görünmektedir. Yatırımların artmasıyla devam eden büyüme süreci, tasarrufların yetersiz kaldığı noktada ülkeleri dışarıdan tasarruf ithal etmeye zorlamaktadır. Bu durum ise, cari açığın artması anlamına gelmektedir. İkincisi ise, ihracatın ithalata bağımlı olmasıyla açıklanır. Üretimde kullanılan yatırım ve ara mallarının yurtdışı kaynaklı olması ithalatı arttırır. Bu durumda ihracat, ithalata paralel olarak gelişmez ise, dış ticaret açığı artar ve cari açık ortaya çıkar (Tuğral, 2018: 45).

1.3.4. Reel Efektif Döviz Kuru

Reel döviz kuru enflasyon etkisinden arındırılmamış döviz kurudur. Reel döviz kurunda bir artış ya da yerli paranın gerçek anlamda değer kaybetmesi, ithalatın ihracata göre daha pahalı olduğu anlamına gelmektedir. Dış ticaret dengesi reel döviz kurundan doğrudan etkilenmektedir. Dolar /TL kurundaki artış dolar lehine olduğu müddetçe ihracat artarken, ithalat azalacaktır. Çünkü dışarıdan alınan mallar pahalı olurken, satılan ürünler ucuz hale gelecektir. İhracatın artması için de, yurt dışından mallara talebin olması gerekmektedir (Bektaş, 2007: 35).

Reel efektif döviz kurunda meydana gelen bir artış, yerli para biriminin değerinin arttığını ifade etmektedir. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) reel efektif döviz kurunu hesaplarken, dış ticarete önemli payı olan ülkelerin para birimlerini içeren bir sepet oluşturmaktadır. Bu sepete göre, Türkiye'nin dış ticaretinde önemli olduğu kabul edilen 36 ülkenin para birimi bulunmaktadır. Türk Lirası'nın ağırlıklı ortalama değeri nominal efektif döviz kurunu oluştururken, nominal efektif döviz kurundaki nispi fiyat etkilerinin TÜFE esas alınarak ortadan kaldırılmasıyla birlikte reel efektif döviz kuru elde edilmektedir (Eğilmez, 2012). Bu durumda, reel efektif döviz kurunun artmasıyla (ulusal paranın değer kazanması) birlikte, ülke mallarının yabancı paralar cinsinden karşılıkları artmaktadır. Bu durum, ülkenin ihracat ürünlerinde rekabet gücünü azaltmakta ve cari açığı artırmaktadır. Kısacası, reel efektif döviz kuru arttığında, cari açığın da artması beklenmektedir (Fofack, 2005: 19).

Yurtdışı fiyat seviyesine göre yurtiçi fiyat seviyesindeki yaşanacak bir artış reel kurun değerlenmesine neden olacaktır. Reel kurdaki değerlenme, ulusal paranın da değer kazanması anlamına geldiğinden, yurtiçinde üretilen malların fiyatı yurt dışında üretilen malların fiyatına göre nispi olarak artacaktır. Bu da ihracatın azalması ve ithalatın artması anlamına gelmektedir.

1.3.5. Genişletici Para ve Maliye Politikaları

Ekonomide büyümeyi artırmak isteyen ülkeler, bunu genişletici para ve maliye politikalarıyla gerçekleştirebilmektedir. Kamu borçlanmasının artacağı bu dönemlerde faiz oranları da artacaktır. Artan faiz oranları, yabancı sermayeye cazip geleceğinden ülkeye yabancı sermaye girişleri olacaktır. Ulusal paranın değerlendirildiği bu aşamada ithalat/ihracat oranı azalacağından bu durum dış ticaret açığının artma nedeni olarak gösterilmektedir (Tufaner, 2019: 75).

Uygulanan genişletici mali politikalar, tasarrufların azalmasına neden olduğundan, tasarruf açığı ortaya çıkmaktadır. Ülke, tasarruf açığını ancak döviz girişi ile karşılayabilmektedir (Babaoğlu, 2005: 5-10).

1.3.6. Dış Borç Stokunun Artması

Yurtiçindeki tasarruflarla karşılanamayan yatırımlar ve mevcut borçların finansmanı için ülkeler, dış borçlanma yolunu tercih etmektedir. Dış finansman ihtiyacını ya yabancı sermaye yatırımlarıyla ya da tahvil, bono ve hisse senedi gibi portföy yatırımları yoluyla sağlayabilmektedir. Fakat gelişmekte olan ülkelerin finansal piyasaları kırılgan bir yapıya sahip olduğundan en etkili yöntem olarak borçlanma yolu tercih edilmektedir (Bayraktutan ve Demirtaş, 2011: 1-28). Cari işlemler açığının artması, dış borç stoklarının artması anlamına gelmektedir. Cari açığı, borçlanma yoluyla finanse eden ülkeler, borçlarını ödeyebilmek için belli bir oranda faize katlanmak zorunda kalmaktadırlar. Ülkeler mevcuttaki borçlarını ve borçlarla beraber gelen faizini ödeyebilmek için dışarıya kaynak transfer etmek zorunda kalmaktadır. Böylece ödemeler dengesi yine bozulduğundan, ülkeler tekrar borçlanma yoluna gidecek ve cari açık tekrardan ortaya çıkacaktır (Erkılıç, 2006: 9).

1.3.7. Enerji Fiyatları

Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, büyüme hedeflerinin sağlanabilmesi için enerji büyük önem arz etmektedir. İthal edilen enerji, cari açığın artmasında büyük bir paya sahiptir. Enerjide dışa bağımlı olan ülkeler, alternatif enerji kaynakları açısından zengin olsalar bile bu kaynakları tam anlamıyla kullanamamaktadırlar. Alternatif enerji kaynaklarından yararlanabilmeleri için yeni kaynaklara ihtiyaç duymaktadırlar (Tatlıyer, 2014: 3-5).

1.3.8. Bütçe Açıkları

Bir ekonomide kamu harcamalarından, kamu gelirlerinin fazla olması durumuna bütçe açığı denilmektedir (Kesikoğlu vd. 2013: 21-29). Bir ekonomide genişletici maliye politikalarıyla, kamu harcamalarının artması veya vergi gelirlerinin azalması sonucu artan bütçe açıkları, üretim ve tüketimi pozitif yönde etkileyerek ulusal geliri artırır. Artan gelir yabancı mallara karşı talebi artırarak ithalatın artmasına neden olur, ithalat artışı ise cari işlemler açığını artırır (Akbostancı ve Tunç, 2001: 3). Sonuç olarak bütçe açıkları, ticaret açığının artmasına ve net ihracatın azalmasına neden olduğundan, cari açığa sebep olmaktadır (Karabulut, 2018: 57).

1.4. CARİ AÇIĞIN FİNANSMANI

Ülkelerin dış ticaret açığı vermesinin nedeni en basit anlamıyla ithalatın ihracattan fazla olma halidir. Az gelişmiş ülkeler, hem hammadde satıcısı hem de sanayi ürünü alıcısı olmasından dolayı dış ticaret açığı ortaya çıkmaktadır. Az gelişmiş ülkeler, hammaddeyi sanayi ürününe dönüştürme sürecini yapamadıklarından dolayı dışarıdan sanayi ürünü ithal etmek zorunda kalmaktadırlar. Bu ülkeler çoğunlukla tarım ürünleri ve ham madde ürünleri ihraç etmektedir. Uluslararası ticarete nispi fiyatlar, az gelişmiş ülkelerin ihraç ettiği ürünler aleyhine gelişmektedir. Uluslararası piyasalarda ticaret serbestleştikçe cari açık daha da arttırmaktadır. Az gelişmiş ülkelerin ticarete konu olan malları daha çok tarım ürünü ve hammadde olmasından

dolayı, sanayileşmenin ilk aşamasında oluşan cari açığın kapatılması, borçlanma yoluyla gerçekleştirilmektedir (Yaşar, 2014: 63).

Oluşan cari işlemler açığının kapatılması için farklı yollar kullanılmaktadır. Bu farklılıklar, uluslararası sermayenin ülkeye girmesi noktasında farklılık göstermektedir. Uluslararası sermaye ya uzun vadeli doğrudan yabancı yatırımlar şeklinde ya da kısa vadeli sıcak para hareketleriyle ülkeye girmektedir.

Özellikle gelişmekte olan ülkeler, kalkınmalarını sağlayabilmek için yurtiçi tasarrufların yetersiz kaldığı noktada ödemeler dengesi açık vereceğinden dolayı bunu azaltmak adına uluslararası yatırımlara ihtiyaç duymaktadır. Bu yüzden, ülkeye giren yabancı sermaye önemli bir etmendir (Saatçi, 2007: 1).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımları; açığın kapatılması için başvurulan yöntemlerden belki de en iyi olanıdır. Çünkü doğrudan yabancı yatırımlar ülkede fiziki olarak buldukları için daha kalıcıdır ve ülkeden çıkmaları da oldukça zordur.

Portföy yatırımları ise; hükümet ve bankaların çıkarmış olduğu borç senetlerinin satın alınmasıyla ülkeye sermaye girişi sağlamaktadır. Fakat bu yatırım türü en çok başvurulan yöntem olmasına karşılık, uluslararası sermaye hareketliliğinin çok fazla olduğu dönemlerde çokta sağlıklı bir yöntem olarak görülmemektedir (Şen, 2007: 60).

Cari açığı, portföy yatırımları ile finanse etmeye çalışan ülkeler, yüksek faiz politikalarına başvurmak zorunda kalmaktadırlar. Fakat bu yöntem gelişmekte olan ülkeleri çok daha uzun süren bir borç sarmalı içerisine almaktadır. Ortaya çıkan cari açığı kapatmak için tekrardan dış borçlanma yoluna gidildiği takdirde borç miktarı artmaktadır. Yeni kaynak sağlamak amacıyla dış borçlanma yolunun seçilmesi, borçların katlanarak kronik hale gelmesine neden olmaktadır (Küçükücü, 2012: 60).

Cari işlemler açığını finanse etmek için literatür de üç yöntemden bahsedilmektedir.

1.4.1. Doğrudan Denetim

Mali denetimlere en iyi örnek, ithal mallardan alınan farklı gümrük vergileri ile ihracata uygulanan vergi iadesidir (sübvansiyon). Ekonomik birliklerde gümrük uygulamaları neticesinde (gümrük vergilerinin kaldırılması) bu ülkelerin kendi aralarında yaptıkları ithalat işlemlerinde gümrük vergisi yerine değişen vergi uygulamaları kendini göstermektedir. Bu ve benzeri denetimlerin cari açık üzerindeki olumlu etkileri kaçınılmazdır. Doğrudan denetimler cari açığı finanse etmekten daha çok cari açığı önleyici tedbirler arasında sayılabilirler. Bu yönüyle daha kalıcı ve etkili bir çözüm olarak görülmektedirler ve zorlaşmaktadır (Kandemir, 2015: 43).

1.4.2. Devalüasyon

Ekonomide ülke milli parasının yabancı para karşısında değerlerinin, o ülkedeki otorite tarafından karar alınarak düşürülmesine devalüasyon adı verilir. Devalüasyon aracı, ekonomide cari açığı olan ve döviz miktarı az olan ülkeler tarafından uygulanır. Bu durum haricinde ülke ekonomisinde cari işlem dengesi açık vermeyen ancak ithalatı yüksek ve ihracatı düşük ülkelerde de devalüasyon yapılabilmektedir. Devalüasyon aracı kullanabilmek için, uygulanan ülkede sabit kur rejimi kullanılmalıdır. Ayrıca ekonomideki döviz dengesi olarak bozukluk görülmesi gereklidir (Altınsoy, 2018: 62).

1.4.3. Merkez Bankası Müdahaleleri

Cari açık veren ülkelerin finansal piyasalarında döviz çok yabancı para ise daha azdır. Dolayısıyla ulusal para daha değerlidir. Böyle bir durumda cari açıkla müdahale için merkez bankasının döviz müdahalesi alış yönlü olmalıdır. Merkez bankasının piyasadan fazlaca döviz alması sonucunda döviz azalacak döviz talebinin artmasıyla yerli paranın değeri düşecektir. Bu da diğer önlemlerde olduğu gibi ithalatın daha pahalı hale gelmesi dolayısıyla azalmasına ve tam tersi etkiyle de ihracatın artmasına ve cari açığın boyutlarının daralmasına yol açacaktır (Kandemir, 2015: 49).

İKİNCİ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME

Bu bölümde; ekonomik büyüme ile ilgili genel bilgiler, ekonomik büyümenin belirleyicileri ve ekonomik büyüme teorileri ele alınmaktadır.

2.1. EKONOMİK BÜYÜME KAVRAMI

Ekonomik büyüme belirli bir dönemde ekonomide meydana gelen mal ve hizmet ile üretim kapasitesindeki artış olarak ifade edilmektedir (Parasız, 1997: 4). Ekonomik büyümeyi gerçekleştirmek ve devamlılığını sağlamak hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerin temel ekonomi politikalarının başında yer almaktadır. Uygulanan politikaların, iktisadi açıdan başarılı olup olmadığı ülkelerin büyüme hızlarına bakarak yorumlanmaktadır (Güder, 2018: 10). Eğer ekonomik büyüme oranları yüksekse; uygulanan politikaların başarılı olduğu söylenebilmektedir.

Ekonomik büyüme, bir ülkenin milli gelirinin ya da toplam hasılasının reel değerindeki artış olarak tanımlanmaktadır. Literatürde iki şekilde ele alınmaktadır. Birincisi, eksik istihdamda bulunan ekonominin tam istihdam durumuna geçişte meydana gelen üretim artışları sonucunda ortaya çıkan kısa dönemli konjonktür hareketlerine dayalı ekonomik büyümedir. İkincisi ise, tam istihdam veriyken, ekonomik yapıya yeni faktör girdilerinin eklenmesi veya teknolojik gelişme sonucunda ortaya çıkan orta ve uzun dönemli büyümedir (Hepaktan ve Çınar, 2012: 44).

Ekonomik büyüme hesaplanırken birden fazla tanımlamalar kullanılmaktadır (İncekara ve Tatoğlu, 2008: 17).

$$GSYH = GSMH - (\text{Net Dış Âlem Faktör Gelirleri} - \text{Net Dış Âlem Faktör Giderleri})$$

- *Safi Milli Hâsıla (SMH): Gayri Safi Milli Hâsıla değerinden önceki dönemlerde kullanılan malların yıpranma payının (aşınma payı) çıkarılmasıyla elde edilmektedir.*

$$SMH = GSMH - \text{Amortismanlar}$$

- *Milli Gelir (MG): SMH'nin faktör fiyatları ile hesaplanmış halidir. Bu büyüklüğe, piyasa fiyatlarıyla hesaplanan SMH'dan net dolaylı vergilerin çıkarılması ile ulaşılır.*

$$MG = SMH_{ff} = SMH_{pf} - \text{Net Dolaylı Vergiler}$$

- *Kişisel Gelir (KG): Kişilerin eline belirli bir dönemde geçen toplam gelirdir.*

$$KG = MG + (\text{Transfer Harcamaları} + \text{Sübvansiyonlar}) - (\text{Kurumlar Vergisi, Dağıtılmayan Karlar, Sosyal Kesenekler})$$

- *Harcanabilir Gelir (HG): Kişisel gelirden dolaysız vergilerin çıkartılması ile ulaşılan büyüklüktür.*

$$HG: \text{Kişisel Gelir} - \text{Dolaysız vergiler}$$

- *Kişi Başına Milli Gelir (KBMG): Ülkenin MG'nin nüfusa bölünmesi ile hesaplanan, her bir birey başına düşen gelirdir.*

$$KBMG = MG / \text{Nüfus}$$

Gerçek ekonomik büyüme, enflasyon etkisinden arındırılmış sadece mal ve hizmette meydana gelen artışla beraber kişi başına düşen milli gelir miktarındaki artıştır. Kişi başına düşen milli gelir arttıkça refah düzeylerinde de iyileşmeler meydana gelmektedir (Berber, 2011: 23).

Genellikle ekonomik büyüme ve ekonomik kalkınma kavramları birbiri yerine kullanılmaktadır. Fakat her iki kavram da birbirinden farklıdır. Ekonomik kalkınma büyümeyi de içerisinde barındıran bir kavramdır ancak aynı değildir. Ekonomik kalkınma; ekonomideki istenilen büyüklüğe ulaşabilmek için gerekli olan siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda yapısal düzenlemelerin yapılmasıdır.

2.2. EKONOMİK BÜYÜMENİN BELİRLEYİCİLERİ

2.2.1. Ekonomik Faktörler

Ekonomik büyümeyi belirleyen ekonomik faktörler; dış ticaretteki gelişmeler ve yapısal reformlar, sermaye birikimi ve makroekonomik istikrar adı altında incelenebilir.

2.2.1.1. Dış Ticaretteki Gelişmeler ve Yapısal Reformlar

Bir ülkenin diğer ülkelerle mal ve hizmet ticaretine girmesi dışa açık ekonomi olarak tanımlanmaktadır. Bu ticaret sonucunda her iki ülke de yarar sağlayacağından ülkeler mümkün olduğu kadar bu ilişkiyi arttırma çabası içerisine girmektedirler. Ülkelerin girişmiş olduğu bu ticaretin yansımaları da ödemeler bilançosunda yer almaktadır (Pekin, 1986: 196).

Uluslararası ticaretin serbest olduğu ülkeler diğer ülkelerle rekabet edebilme şansı yakalamaktadır. Artan rekabetle ülke ekonomilerinde etkinlik ve verimlilik artışı sağlanmaktadır. Uluslararası ticaretin serbest olmasıyla ülkeler arası teknoloji ve yeni üretim yöntemleri transferleri meydana gelmektedir. Dış ticaret hacminin artması ekonomik büyümeyi de pozitif yönde etkileyecektir. Fakat serbestleşen ekonomiyle beraber ülkeye yeni teknolojiler ve yatırım malları yerine nihai tüketim mallarının girişinin olması üretim kapasitesini artırmayacağı gibi ekonomik büyümeyi de negatif yönde etkilemektedir.

Yapısal reformlar, ekonominin yapısını değiştirerek kalkınma aşamasına getiren reformlardır. Örnek vermek gerekirse; devletin yapmış olduğu özelleştirmeler, dış ticaretin serbestleştirilmesi, bankacılık sektöründeki düzenlemeler, güvenlik, sağlık eğitim alanlarında yapısal düzenlemelerin yapılarak iyileştirilmesi yapısal reformlara örnek gösterilmektedir (Akbaş, 2012: 12).

Ekonomik büyüme üzerinde yapısal reformların iki farklı etkisi bulunmaktadır. Bunlardan ilki; atıl kalmış olan kaynakların verimli sektörlere doğru yönlendirilerek kaynakların yeniden dağılmasını sağlamak ve ikinci ise; piyasa da ticaretin yeniden düzenlenmesidir. Piyasada yer alan yabancı ve yerli diğer firmalarla rekabet edebilmek için daha etkili yönetimin uygulanması ve yeni teknolojilerin kullanılmasıyla verimlilik artışı gerçekleşmektedir (Gylfason, 1999: 83-86).

2.2.1.2. Sermaye Birikimi

Sermaye kavramı üzerine ekonomistlerin fikir birliğine varmış oldukları bir tanımlaması bulunmamaktadır. Bazı ekonomistler sermayeyi üretim faktörü olarak görmekteyken bazıları ise üretim sürecinde insanların verimlilik düzeylerini artıran doğal kaynakların dışındaki her şey olarak tanımlamaktadır (Dinler, 2002: 443-444). Günümüzde, sermaye parasal bir olgu olarak algılanıyor olsa da sermaye, ekonomi biliminde üretim sürecine katkı sağlayan makine, teçhizat, tesis ve hammaddelerdir. Finansal piyasalarda ise; bono, tahvil, hisse senedi gibi finansal varlıklar da sermaye olarak kabul görmektedir (Akyüz, 1980: 2459).

Artan sermaye birikimiyle beraber yatırım harcamaları da artmaktadır. Artan yatırım harcamaları milli geliri de pozitif yönde etkilemektedir. Belirli bir dönemde mevcutta olan sermaye mallarına yapılan net ilaveler yatırımı vermektedir. Bundan dolayıdır ki yatırım ve sermaye birikimi ayrı düşünülemeyen kavramlardır (Karakayalı, 2007: 65). Yatırım harcamaları uzun dönemde yapıldığından dolayı ekonomiye etkisi kısa vadede ortaya çıkmadığından, ancak belirli bir dönemden sonra ekonomik büyümeye katkısı görülmektedir.

2.2.1.3. Makroekonomik İstikrar

Ekonomi de makroekonomik istikrarın sağlanması para, maliye ve gelirler politikasının piyasa şartlarında uyum içinde ilerlemesiyle ortaya çıkmaktadır. İstikrarın belirli ölçütleri bulunmaktadır. Bunlar; sürdürülebilir bütçe açıklarıyla

uyumlu maliye politikaları, makul düzeyde faiz oranlarından borçlanılması ve uygulanan para politikalarının birinci hedefi olan fiyat istikrarı gibi temel unsurlardır (Ağayev ve Yamak, 2009: 182-183).

Ekonomik büyüme analizlerinde genellikle para arzı, milli gelir, enflasyon, işsizlik ve kamu harcamaları gibi değişkenler dâhil edilmektedir. Kamu harcamalarının hem büyüme hem de özel sektör üzerinde etkileri bulunmaktadır.

Devletin kamu harcamalarını artırıcı yönde uygulamış olduğu politikalar, sonucunda çarpan etkisi yaratarak toplam talep de artmaya başlamaktadır. Artan bu talebe karşılık tüketimde artmaktadır. Artan bu tüketim talebini karşılamak için ise; yeni yatırımlar yapılarak üretim miktarlarında artış meydana gelmektedir. Böylece ekonomik büyüme gerçekleşmiş olmaktadır. Fakat dikkat edilmesi gereken nokta, artan kamu harcamalarına karşılık bütçe de meydana getireceği bütçe açığının artması sorunsalıdır (Demircan, 2003: 98).

Artan kamu harcamaları sonucunda bütçede meydana gelen açığın kapatılması için başvurulan yöntemlerin başında vergi oranlarını artırmak gelmektedir. Fakat artan vergi oranlarıyla beraber özel sektör yatırımları da olumsuz etkilenecek ve azalmaya başlayacaktır. Ekonomide özel sektörün dışlanması yani dışlama etkisi (crowding-out effect) olarak da adlandırılan bu durum sonucunda etkinlik kaybı ortaya çıkacak ve büyüme de olumsuz yönde etkilenecektir (Akbaş, 2012: 8).

Enflasyon oranlarının sürekli yukarı yönlü hareket etmesi, ekonomide belirsizliğin artması ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir. Yüksek enflasyon ortamında bireyler, ellerinde enflasyon karşısında eriyen parasal varlıklarını korumak için daha az para tutmaktadırlar. Bu durum firmaların yeni yatırım kararlarını olumsuz yönde etkilediği için ekonomik büyümenin azalmasıyla işsizlik baş göstermeye başlayacaktır (Gylfason, 1999: 90).

Fiyat istikrarının olduğu ekonomi şartlarında belirsizliğin düşük seviyelerde seyretmesi girişimcileri daha kolay yatırım kararları almalarını sağlamaktadır. Uzun vadeli yatırımlarla beraber sermaye miktarında artışla birlikte ekonomik büyüme de gerçekleşmiş olacaktır ve sermaye birikimi üzerinde olumlu etki yaratacaktır.

Para arzı da ekonomik büyümeyi etkileyen makroekonomik değişkenlerden bir tanesidir. Para miktarında kontrolsüz şekilde yapılan artışlar, ekonomide istikrarı bozucu yönde etki ortaya çıkarmaktadır. Çünkü para arzı artıkça fiyatlar genel seviyesi de artmaya başlayacaktır. Bu durum ise faiz oranlarının yükselmesine neden olacağından, yatırımcıların yatırım kararlarını olumsuz yönde etkileyecek ve ekonomik büyüme de yavaşlamaya başlayacaktır (Humphrey, 1997: 72-74).

2.2.2. Teknolojik Gelişme

Emek tasarrufu sağlayan yenilikler teknolojik gelişmeler içerisinde kabul edilmektedir. Böylece daha az emek, hem üretim sürecini gerçekleştirmekte hem de kaynakların etkin bir şekilde kullanılması sağlamaktadır. Etkin kullanılan kaynaklar sonucunda aynı ara mallarla daha fazla çıktı elde edilmektedir. Teknolojik gelişme sadece mevcuttaki üretim yöntemlerin değiştirilmesi değil aynı zamanda yeni üretim yöntemleriyle yeni üretim alanlarının ortaya çıkması olarak da adlandırılmaktadır. Yüksek teknolojik ilerleme beraberinde daha yüksek oranlı büyüme sağlamaktadır (Akbaş, 2012: 13).

2.2.3. Siyasi ve Kültürel Faktörler

Siyasi ve kültürel özellikler ülkelerin ekonomik büyümelerinin belirleyicisidir. Bir ülkede siyasi anlamda istikrarsızlığın olması ya da demokrasinin tam anlamıyla benimsenmemiş olması ekonomik büyümeyi de olumsuz etkilemektedir. Ülkede bulunan kurum ve kuruluşların düzensiz çalışması da büyümeyi etkileyen faktörlerdendir (Kantarcı ve Karakaya, 2011: 1).

2.2.4. Doğal Kaynaklar

Doğal kaynak zenginliği, ülke coğrafyasının ve iklim koşullarının çeşitli üretim faaliyetlerine elverişliliği ekonomik büyümenin önemli belirleyicilerindedir. Ormanlık alanı olmayan ülkede kâğıt sanayisinin, denizi olmayan ülkede gemi sanayisinin veya balıkçılığın, ya da arazi ve iklimi tarıma elverişli olmayan bir ülkede tarımın gelişmesi oldukça güçtür. Bu nedenle daha zengin doğal kaynaklara, elverişli coğrafya ve iklim koşullarına sahip ülkelerin daha yüksek büyüme oranlarına sahip olması beklenmektedir. Ancak, dünya coğrafyasına baktığımız zaman yeterli miktarda doğal kaynağa sahip olmayan gelişmiş ülkelerin yanında zengin doğal kaynaklarına ve uygun iklim şartlarına sahip az gelişmiş ülkeleri görmemiz mümkündür. Bu durum elverişli iklim şartlarının veya doğal kaynaklara sahip olmanın ekonomik büyümenin tek başına belirleyicisi olamayacağını göstermektedir (Akbaş, 2012: 15).

2.3. EKONOMİK BÜYÜME TEORİLERİ

İkinci dünya savaşından günümüze kadar devam eden ekonomik büyüme sorunsalı çeşitli teorilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Sermaye birikiminin ekonomik büyümeyi açıklama da yetersiz kalmasından dolayı, teknolojiye ve bilgi birikimine önem veren çeşitli teoriler ortaya çıkmaktadır. Bu bölümde ekonomik büyüme ile ilgili bu teorileri açıklanmaya çalışılacaktır.

2.3.1. Geleneksel Büyüme Teorileri

Geleneksel büyüme modelleri olarak da bilenen klasik iktisat büyüme modellerinin en önemli temsilcileri Adam Smith, Karl Marx ve David Ricardo gibi iktisatçılardır. Klasik iktisatçıların benimsemiş olduğu geleneksel büyüme modelinin bazı varsayımlarını şu şekilde sıralanmaktadır.

- *Piyasada tam rekabet koşulları geçerlidir,*

- *Homojen piyasa şartlarında alıcı ve satıcılar tam bilgiye sahiptirler*
- *Her arz kendi talebini yaratır*
- *Ücret, faiz haddi, mal ve hizmet fiyatları esnekler.*

2.3.1.1. Adam Smith (1723-1790)

Klasik iktisadın kurucusu olarak adlandırılan Adam Smith'e göre ekonomik büyümenin belirleyicileri emek verimliliği, sermaye birikimi ve nüfus artışıdır. Ekonomik büyümenin ana kaynağı uzmanlaşma ve beraberinde gelen iş bölümüne bağlanmaktadır. Adam Smith iş bölümünden doğan verimliliğin kaynağını da üç temele dayandırmaktadır. İlki, her işçi kendi işiyle ilgileneceğinden uzmanlaşmanın olması, ikincisi uzmanlaşmayla beraber iş becerisinin artması ve üçüncüsü ise iş değişiklikleriyle beraber zamandan tasarruf sağlanmasıdır. Adam Smith, artan uzmanlaşmayla beraber işler daha kısa sürede tamamlandığından yeni makineler sayesinde işçilerin verimliliklerinin de artacağını ileri sürmüştür. (Özel, 2002: 148–149).

2.3.1.2. David Ricardo (1772–1823)

Klasik iktisadın diğer bir savunucusu David Ricardo büyümeyle ilgili fikirlerini “Politik Ekonomi ve Vergilendirmenin İlkeleri” (On The Principles of Political Economy and Taxation-1817) başlıklı eserinde ekonomik büyümeyle ilgili azalan verimler kanununa dair düşüncelerini bu eserinde toplamıştır (Kaya, 1998: 32).

Ricardo'ya göre, üretim sürecine katılan üç ana grup vardır. Bunlar sırasıyla; ücret, kar ve rant sağlayan kesimlerdir.

İşgücü (ÜCRET): İşçiler çalışmalarını karşılığında belirli bir ücret almaktadır. Ödenen bu ücretler; kısa dönemde işgücü arz eden ve talep edenlerin karşılaştığı piyasalarda belirlenmektedir. Eğer ücretlerde bir artış meydana gelirse Ricardo'ya

göre; işçi sınıfında nüfus artışları meydana gelecektir. Artan nüfusla beraber işçi ücretleri azalmaya başlayacak ve doğal hadlerine dönecektir. Azalan ücretlerle beraber doğum oranları düşeceğinden işgücü arzında meydana gelen azalma ücret hadlerini tekrardan doğal ücret düzeylerine çıkaracaktır (Kaya, 1998: 34).

Girişimci-Sermayedar (KAR): Ricardo'ya göre sermayedarlar; sermaye ve tasarruf yapan kesimi ifade etmektedir. Bu birikimler karşılığında, kar elde etmektedirler. Ricardo'ya göre sermayedarlar, tasarruf ederek birikimde bulunan kesimi oluşturmaktadır (Kaya, 1998: 35).

Toprak Sahipleri (RANT): Rant gelirin oluşması azalan verimler kanunundan kaynaklanmaktadır. Nüfusun artması nispeten verimsiz topraklarda tarım yapılmasına neden olmaktadır. Ürünler tam rekabet koşullarının geçerli olduğu piyasalarda satıldıkça, fiyatlar, en verimsiz toprak parçasındaki üretim maliyetini karşılayacak düzeyde belirleneceği için, düşük maliyetle çalışan verimli toprak sahipleri bu durumdan yararlanarak rant geliri elde edecekler (Kaya, 1998: 35).

Ricardo, kitabında emek faktörünün önemine değinmektedir ve emek faktörü malların fiyatını belirlediğini ifade etmektedir. Ricardo'ya göre gelirin bölüşümü faiz, ücret, kar ve rant olarak belirtmektedir. Nüfusta meydana gelebilecek bir artış, toprak sahiplerinin elde edeceği rant gelirlerini artıracaktır. Az verimli ya da verimsiz topraklar tarıma açılmaya başlayacak. Bu durumda ücret ve faizler de azalmaya başlayacağından üretimin azalması ve beraberinde yatırımların da azalmasına neden olacağını söylemektedir (Karakayalı, 2007: 88-89).

Literatürde Ricardo modeli olarak adlandırılan klasik büyüme teorisine göre;

- *Sermaye birikimini uyarayan faktör kârdır,*
- *Tasarruf ve sermaye birikimi kârların yüksekliği nedeniyle yüksek kabul edilmektedir,*
- *Sanayi kesiminde teknik ilerleme hızlı, tarım kesiminde teknik ilerleme çok yavaştır,*

- Üretim fonksiyonu ve teknolojisi veridir,
- Ekonomi tam rekabet şartlarında ve tam istihdam düzeyinde çalışmaktadır.
- Emekçiler (işçiler) geçimlerini çalışma karşılığında aldıkları ücretle sağlamaktadır (Savran, 1997: 17-19).

Sanayi sektöründeki verimlilik artışlarının sürekli olması halinin olanaksız olduğunu savunan Ricardo, tarım sektöründeki ücretlerin artan maliyetler nedeniyle artacağını, kar oranlarının düşeceğini ve ekonomik büyümenin kaçınılmaz olarak sona ereceği fikrini ileri sürmektedir. Yeni yatırımları gerçekleştiren faktörlerin başında kar güdüsünün gelmesi ve kar oranlarının düşmesi, ekonomik büyümenin sona ereceğini kanıtlar niteliktedir.

2.3.1.3. Karl Marx (1818–1883)

Karl Marx'ın savunduğu büyüme teorisi, Ricardocu büyüme modeline dayanmaktadır. Marx, kapitaller tarafından çalıştırılan işçilerin ücretlerini eleştirmektedir. Hak ettiklerinden daha az ücret alan işçilerden dolayı sermayedarların karları giderek daha çok artacağını söylemektedir. Marx'ın sosyalist büyüme modeli olarak adlandırdığı modelinde sermayedarların artan karları bir noktaya kadar gelecek ve aldığı ücretten memnun olmayan işçiler, sistemin artık tersine dönmesini sağlayacaklardır. Böylece sistemin çöküşü kaçınılmaz hale gelecektir (Ay, 2007: 8)

2.3.1.4. Harrod-Domar Büyüme Modeli

Keynes'in denge modelinden yola çıkarak oluşturulan Harrod-Domar Büyüme Modeli, literatürde oldukça ilgi görmüştür (Demircan, 2003: 98).

Keynes'in “İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi'nde” büyümenin dinamikleri olarak yatırım ve tasarruflara dikkat çekilmektedir. Keynes, Klasiklerin aksine talebin arzı yaratacağını ve belirleyeceğini savunmaktadır. Efektif talep,

iktisadi büyümenin temel faktörünü oluşturmaktadır. Fakat tüketim ve yatırım harcamalarını belirleyen faktörler farklıdır. Bireylerin tüketim eğilimleri ve milli gelir, tüketim talebini etkilerken, sermayedarların yatırım kararını ise; faiz oranları ile sermayenin marjinal verimliliği belirlemektedir. Ekonominin eksik istihdam da olmasını bununla ilişkilendirmektedir. Ekonominin lokomotif olarak görülen yatırımlar, büyümenin artmasında önemli rol oynamaktadır. Keynes'e göre ekonominin durgunluktan çıkması, toplam talebin artmasına bağlıdır. Toplam talep arzı etkileyeceğinden yatırımlar için de teşvik edici bir yönü bulunmaktadır (Akyüz, 1980: 245).

Keynes'e göre ekonomide eksik istihdam söz konusudur. Ekonominin eksik istihdam halinden kurtulabilmesi için toplam talebin artırılması gerekmektedir. Toplam talebin artırılması ile yatırım harcamaları artacak ve ekonomide büyüme sağlanacaktır. Büyümenin hızlanması ile birlikte ekonomide tam istihdam dengesine doğru yaklaşılabilecektir. Fakat Keynes, genel teori eserinde tam istihdam dengesinin özel bir durum olduğunu belirtmektedir. Bir başka ifade ile Keynes'in iktisat politikasındaki asıl amacı ekonominin büyümesi olmayıp, ekonomiyi durgunluktan kurtarıp işsizliği önlemektir (Şiriner ve Yılmaz, 2008: 58).

2.3.2. Neo-Klasik Büyüme Teorisi

Neo-klasik Büyüme Teorisi'nin temelleri, Swan ve Solow tarafından geliştirilmiştir. Bu iktisatçılar çalışmalarında genellikle uzun dönemli ilişkileri incelemiştir. Neo-klasik büyüme Teorisi bazı varsayımlarla dayanmaktadır. Bunlar;

- *Modelde ölçeğe göre getiriler sabittir (azalan verimlere kanunu).*
- *Sermayenin marjinal verimliliği azalmaktadır.*
- *Bağımsız bir yatırım fonksiyonu bulunmaktadır.*
- *Faktörler arası ikame mevcuttur.*
- *Nüfus dışsal olarak belirlenen sabit bir hızla büyümektedir.*
- *Devlete, ekonomik hayatta sınırlı bir rol verilmiştir (Kibritçioğlu, 1998: 209-210).*

Solow büyüme modelinde, ülkelerin teknoloji düzeylerinin aynı olduğu iddia etmektedir. Çünkü gelişmiş ülkelerdeki ileri teknolojinin gelişmekte olan ülkelere doğru yöneleceğini savunulmaktadır. İleri teknolojiler sayesinde ülkelerin gelişmişlik düzeyleri birbirine yaklaşacak belki de uzun dönemde bu farkın kapanacağı söylenmektedir. Yakınsama hipotezi olarak da adlandırılan hipotezde gelişmiş ülkelerden gelişmekte olan ülkelere doğru gerçekleşen sermaye akımıyla geri kalmış bu ülkeler gelişmiş ülkeleri uzun dönemde yakınsayabilmektedir (Taban, 2004: 67-89).

2.3.3. İçsel Büyüme Teorileri

Neo-klasiklerin teknolojiyi dışsal bir değişken olarak varsayan büyüme teorileri uzun dönemdeki büyümeyi açıklamada yetersiz kalmıştır. Eleştirilen bu teoriye istinaden içsel büyüme modelleri ortaya çıkmıştır.

İçsel büyüme teorisinin öncülüğünü Paul M. Romer ve Robert E. Lucas yapmaktadır. İçsel büyüme teorisinde sermayenin hem fiziksel sermayeyi hem de emek girdisini yani beşeri sermayeyi kapsadığı kabul edilmektedir. Bir başka ifade ile içsel büyüme teorisi bilgiyi ve beşeri sermayeyi ön plana çıkaran bir model olmaktadır. Lucas'a göre, eğitim sektörüne yapılan yatırımlarla oluşan beşeri sermaye iktisadi büyümeyi belirleyen temel faktörü oluşturmaktadır. Çünkü eğitime yapılan yatırımlar üretimde verimi arttırmaktadır. Modele göre eğitimin yarattığı olumlu dışsallıklar nedeni ile büyüme sürecinde azalan verimler kanunu işlememektedir. Bu nedenlerle bir ekonomide tasarruf eğilimi yükselirse, ardından sermaye stoku ve büyüme hızı yükselecektir. Bir başka ifade ile fiziksel sermayenin artması aynı zamanda fiziksel ve beşeri sermayenin artması olacağından azalan verimler kanunu işlemeyecektir (Ünsal, 2007:283)

Modele göre eğer fiziki sermaye de artış meydana gelirse teknolojik gelişmelerle beraber beşeri sermaye de bu durumdan pozitif olarak etkilenecektir. Yeterli seviyede olan beşeri sermaye ve teknolojik alt yapıyla AR-GE çalışmaları

kendini göstermeye başlayacaktır (Özel, 2012: 70). Teknolojiyi içsel bir değişken olarak gören içsel büyüme modelleri Barro, Romer Ak Tipi ve Lucas İçsel Büyüme Modelleri olarak kendi içerisinde ayrılmaktadır.

Neo-Klasiklerin ortaya koymuş olduğu büyüme teorisinin günümüz ekonomik büyümeyi yetersiz kaldığı görülmektedir. Özellikle Romer ve Barro'nun yapmış olduğu çalışmalar sonucunda teknolojinin dışsal olamayacak kadar önemli bir değişken olduğu savunulmaktadır. Çünkü onlara göre ülkelerin ekonomik kırılganlıkları ve durağanlık noktaları aynı olamayacağından yakınsama hipotezinin gerçekleşmesini reddetmektedirler (Taban, 2004: 67-89).

Barro, ekonomik büyümeyi, kamu harcamaları ile ilişkilendirmektedir. Vergilerle finanse edilen kamu harcamaları, ekonomik büyümede önemli bir faktördür. Artan kamu harcamaları beraberinde vergi oranlarının artmasına neden olduğundan tasarruf miktarları da azaltmaktadır. Bu durum ise, ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilemektedir (Parasız, 2007: 130).

İçsel büyüme modelinin diğer bir hipotezi olan Romer büyüme modelinin temeli bilgiye dayandırılmaktadır. Artan bilgi birikimi Ar-Ge faaliyetlerinin artmasına olanak sağlamaktadır. Artan Ar-Ge faaliyetleri sonucunda bilgi sermayesinin getirisi de artacak ve reel faiz oranları da yükselecektir. Büyümenin temeline teknolojik gelişmeyi koyan Romer modelinde; bilgi bir üretim faktörü olarak görülmektedir.

Bu yüzden de üretimin hangi sürecinde olursa olsun maliyetler noktasında fayda sağlayacaktır (Parasız, 2007: 130-132). Üretilen malların farklılaşması ve serbest ticaretle beraber piyasalar büyümeye başlayacaktır. Piyasaların büyümesi daha fazla teknoloji ve araştırmayı beraberinde getirecektir. Bu ise daha fazla büyüme anlamına gelmektedir (Özer ve Çiftçi, 2008: 221).

AK Tipi büyümede, ekonomik büyümeyi uzun dönemde arttıran yatırımlar ve fiziksel sermaye birikimidir. AK tipi içsel büyüme modelinde yatırımların bir fonksiyonu olarak fiziksel sermaye birikimi görülmektedir. Bundan dolayıdır ki ekonomi de yatırım miktarını artırıcı politikaların benimsenmesi gerektiği savunulmaktadır (Arısoy, 2011: 285).

Lucas Büyüme Modeli'nde, eğitim sektörüne yapılan yatırımlarla oluşan beşeri sermaye, iktisadi büyümeyi belirleyen temel faktörü oluşturmaktadır. Çünkü eğitime yapılan yatırımlar, üretimde verimi arttırmaktadır. Modele göre eğitimin yarattığı olumlu dışsallıklar nedeni ile büyüme sürecinde azalan verimler kanunu işlememektedir. Bu nedenlerle bir ekonomide tasarruf eğilimi yükselirse, ardından sermaye stoku ve büyüme hızı yükselecektir. Bir başka ifade ile fiziksel sermayenin artması aynı zamanda fiziksel ve beşeri sermayenin artması olacağından azalan verimler kanunu işlemeyecektir (İnal, 2012: 73-74).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME - CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Bir ülkede GSYH'da meydana gelen artışlar öncelikle ithalat kalemini etkilemekte ve artmasına neden olmaktadır. Çünkü geliri artan bireylerin, yurt dışında üretilen mallara yönelmektedir. Bu ise ithalat kaleminin artmasına neden olmaktadır. Diğer bir nedeni ise, yurt içi üretimde kullanılan ara mal ve yatırımlar, yeterli seviye de değilse bu girdileri sağlanması ancak ithalatla gerçekleşmektedir. İthalatın ihracatı karşılayamaması halinde, cari açık kendini göstermektedir. Böylece GSYH içerisinde artan ithalatla beraber cari açığın da payı artmaya başlayacaktır. Artan ithalat; sadece tüketim mallarına olan talepten kaynaklanıyorsa ekonomiye herhangi bir katkı sağlayamayacaktır ve bu durumda artan cari açığa rağmen, beklenenden daha düşük büyüme ortaya çıkmaktadır (Çakır, 2012: 20).

Ülkelerarası karşılaştırmalar yapılırken cari açığın GSYH içerisindeki oranı dikkate alınmaktadır. Gelişmiş ekonomilerinde cari açık, sürdürülebildiği ölçüde tehlikeli görülmemektedir. Cari açığın GSYH oranı bizlere cari açığın ne düzeyde olması gerektiğini ve ekonominin gidişatı hakkında önemli işaretler vermektedir (Gülçiçek, 2007: 83). Sürekli açık veren cari işlemler hesabı; ülkenin dışarıdan sermaye ihtiyacını borçlanarak karşıladığını göstermektedir. Eğer GSYH artıkça dış borçlanma da artıyorsa, bu borçları geri ödeyebilme gücü de azalmaya başlayacaktır (Uludağ ve Arıcan, 2003: 212).

Çalışmanın bu bölümünde, ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkiye yönelik teorik ve ampirik literatür araştırma sonuçları incelenecektir.

3.1. EKONOMİK BÜYÜME - CARI AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK TEORİK LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Gelişmekte olan ülkeler, yurtiçi üretim sürecinde genellikle ithal girdiyi yüksek oranda kullandıklarından ve ihracat kapasiteleri ithalata bağımlı olduğundan dolayı, büyüme oranlarında meydana gelen artışlar sonucunda cari işlemler dengesinde bozulmalar görülmektedir. İncelenen uygulamalı çalışmalarda, bu ilişkiye daha çok az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde rastlanılmaktadır. Çünkü bu ülkeler, ithal girdi oranı yüksek ürünlerde üretim yaptıkları ve ihracatları ithalatlarına bağımlı olduğundan dolayı, büyümede meydana gelen artışlar cari açığın artmasına neden olduğu görülmektedir (Brzozowski ve Prusty, 2011: 1-13).

Gayri safi yurtiçi hasılda meydana gelen artışlar, ithalatı arttırır. Bunun iki nedeni vardır. Bunlardan birincisi, gayri safi yurtiçi hasıladaki artış dolayısıyla insanların gelir düzeylerinin artması ve ülke içinde üretilmeyen mal ve hizmetlere olan talebin artması ile açıklanır. İkincisi ise, ihracatın ithalata bağımlı olmasıyla açıklanır. Üretimde kullanılan yatırım ve ara mallarının yurtdışı kaynaklı olması ithalatı arttırır. Bu durumda ihracat, ithalata paralel olarak gelişmez ise, dış ticaret açığı artar ve cari açık ortaya çıkar. Böylece artan ithalat dolayısıyla gayri safi yurtiçi hâsıla içinde cari işlemler dengesinin payı artar. Ancak gayri safi yurtiçi hâsıla artışıyla oluşan talep canlanması özel tüketim mallarına olan talebi arttırıyor ise ihracatı arttırıcı bir etkisi yoktur. Çünkü bu türden ithalat, ülkeye katma değer sağlayacak yatırım ve ara malı değildir. İthalat yapısı bu türden olan ülkeler, yüksek cari açıklara rağmen büyüme hızlarını arttıramadıkları görülmektedir (Yılmaz ve Akıncı, 2011: 365).

Türkiye'nin de içerisinde bulunduğu gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik büyüme ile cari işlemler açığı arasındaki doğrudan ve güçlü ilişki gözlemlenmektedir. Bunu nedeni, Türkiye'de yurt içi tasarrufların yurt içi yatırımları karşılama oranının düşük olmasıdır. Yurt içi yatırımların, yurt içi tasarrufları aşması ile bu fark yurt dışı tasarrufla karşılanmakta, bu durum ise ekonomik göstergelerde cari açık olarak ortaya çıkmaktadır (Duman, 2017: 231-242).

Büyüme hızı ile cari açık arasında gözlenen güçlü ilişkinin bir diğer nedeni artan toplam talebin karşılanabilmesi için ara malı ithalatını zorunlu kılan ekonominin yapısal özellikleridir. Bu kapsamda başta petrol ve doğalgaz olmak üzere enerji ihtiyacının büyük bir kısmını yurtdışından karşılayan Türkiye'nin cari işlemler dengesi enerji fiyatlarından da önemli ölçüde etkilenmekte; artan enerji fiyatlarının ise cari açığı genişletici etkisi bulunmaktadır (TCMB Bülten, 2009: 4).

Ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkiye ait yaygın kabul görüş, ekonomik büyüme oranlarında meydana gelen artışların, cari işlemler hesabında açıklara yol açtığını göstermiştir. Yapılan uygulamalı çalışmalar, bu ilişkiye geliştirmekte olan ülkelerde sıkça rastlandığını ortaya koymuştur.

3.2. EKONOMİK BÜYÜME - CARI AÇIK İLİŞKİSİNE YÖNELİK AMPİRİK LİTERATÜR ARAŞTIRMASI

Ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkiye yönelik ampirik literatür araştırmasında, Türkiye ve Türkiye dışı diğer ülkelere yönelik yapılmış olan çalışmalara geniş şekilde yer verilmeye çalışılmıştır. Ampirik literatür araştırmasına ait bazı çalışmalar, Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo:1

Cari Açık- Ekonomik Büyüme İlişkisine Yönelik Türkiye İçin Yapılmış Ampirik Çalışmalar

Yazar/lar	Yöntem	Yıllar /ülke	Sonuç
Eken (1990)	En Küçük Kareler Yöntemi	1980–1988 (Yıllık)	Ekonomik büyüme arttıkça cari açıda artmaktadır
Kasman vd. (2005)	Sınır Testi, ARDL	1984–2004 (Çeyrek Dönemlik)	Ekonomi %1 oranında büyüdüğünde, reel döviz kuru sabitken, cari işlemler dengesinin ortalama 2.2 milyar ABD doları azalacağı tespit edilmiştir
Tarı ve Kumcu (2005)	Korelasyon Katsayı	1983-2003 (Yıllık)	Ekonomik büyüme, cari açığın nedenidir.
Erkılıç (2006)	En Küçük Kareler Yöntemi, VAR Analizi, Etki Tepki Analizi	1980–2005 (Yıllık) 1987–2005 (Çeyrek Dönemlik)	Dış ülke büyüme oranları ile cari açık arasında ilişki yoktur, yurtiçi büyüme, cari açığın nedenidir.
Karabulut ve Danişoğlu (2006)	Vektör Hata Düzeltme Analiz	1991–2004 (Çeyrek Dönemlik)	Reel döviz kuru ile GSYİH arasında negatif bir ilişki olduğu ve dolayısıyla uzun dönemde reel döviz kurunun cari açığı değil GSYİH'i etkileyerek cari işlemler dengesini etkilediği ileri sürmektedir.
Erbaykal (2007)	Toda Yamamoto Granger Nedensellik	1986–2006 (Çeyrek Dönemlik)	Ekonomik büyüme, cari açığın nedenidir.
Çeviş ve Çamurdan (2008)	Panel Veri Analizi	1990-2006 (Yıllık)	Ekonomik Büyüme arttıkça cari açıda artmaktadır.
Lebe vd. (2009)	VAR Analizi	1997:2–2007:3 (Çeyrek Dönemlik)	Türkiye’de ekonomik büyüme arttıkça cari açıda artmaktadır.

Tablo 1: Devamı

Telatar ve Terzi (2009)	Granger Nedensellik, VAR Analizi	1991:4–2005:4 (Çeyrek Dönemlik)	Ekonomik büyüme arttıkça cari açıkta artmaktadır.
Yılmaz ve Akıncı (2011)	Granger Nedensellik	1980–2010 (Yıllık)	Ekonomik büyümedeki artış cari açığında artma nedenidir.
Bayraktutan ve Demirtaş (2011)	En Küçük Kareler Yöntemi, Sabit ve Tesadüfi Etkiler Analizi	1980–2006 (Yıllık)	Ekonomik büyüme oranındaki artışların cari açığı arttırdığı tespit edilmiştir.
Kostakoğlu ve Dibo (2011)	VAR Analizi, Granger Nedensellik	1991:4–2010:2 (Çeyrek Dönemlik)	Ekonomik büyüme arttıkça cari açıkta artmaktadır.
Sekmen ve Çalışır (2011)	Sınır Testi, ARDL	1998:1–2009:4 (Çeyrek Dönemlik)	Kısa dönemde, ekonomik büyüme arttıkça cari açığı artmaktadır.
Yanar ve Kerimoğlu (2011)	Vektör Hata Düzeltme Analizi	1975–2009 (Yıllık)	Uzun dönemde, ekonomik büyümedeki artışlar cari açığı arttırdığı tespit edilmiştir.
Hepaktan ve Çınar (2012)	Panel Veri Analizi	1975–2008 (Yıllık)	Ekonomik büyümede meydana gelecek %1'lik bir artışın, cari işlemler dengesinde %0,2 ve %0,4 arasında bir azalışa yol açtığını tespit edilmiştir.

Tablo 1: Devamı

Çakır (2012)	Tramo-Seats Granger Nedensellik	1992–2011 (Aylık /üçer aylık)	Cari açık ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ekonomik büyüme, cari açığın nedenidir.
Akbaş (2012)	Dinamik Panel Veri Analizi	1990-2010 (Yıllık) 20 OECD ülkesi	Ekonomik büyüme, cari açığın nedenidir.
Songur ve Yaman (2013)	Panel Veri Analizi, Eş bütünleşme, Vektör Hata Düzeltilme Analiz Yöntemi	1981-2010(Yıllık) Gelişmekte olan ülkeler (Arjantin, Brezilya, Şili, Kolombiya, Meksika, Panama, Peru, Güney Afrika, Türkiye, Uruguay)	Uzun dönemde, cari açığın artmasının nedenini ekonomik büyüme olarak tespit edilmiştir.
Tatlıyer (2014)	Toda-Yamamoto, VAR Analizi, Granger Nedensellik	1988Q1-2013Q2 (Çeyrek dönemlik)	GSYH büyüme oranının dalgalı bir seyir izlemesinin nedeni cari açıktır.
Çiftçi (2014)	VAR Analizi, Johansen Eş Bütünleşme	2001:1-2012:3 (Üç Aylık Veriler)	Cari açık; GSYH ve reel döviz kurundaki değişmelerin nedenidir.
Yalçınkaya ve Temelli (2014)	Panel Veri Analizi	1992-2013 Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye	Uzun dönemde, ekonomik büyüme, cari açığın nedenidir.
Akçay ve Erataç (2012)	Dumistrescu-Hurlin Nedensellik testi	1993-2011 (Yıllık)	Uzun dönemde ekonomik büyümeden cari işlemler açığına doğru nedensellik tespit edilmiştir.

Tablo 1: Devamı

Yurdakul ve Uçar (2015)	VAR Analizi, Granger Nedensellik	1999:01-2014:02 (çeyrek dönemlik)	Ekonomik büyümeden cari açığa doğru bir nedensellik vardır
Şit ve Alancıoğlu (2016)	VAR Analizi	1980 – 2014 (Yıllık)	Ekonomik büyümenin cari açığı arttırdığı tespit edilmiştir.
Erdoğan ve Acet (2016)	VAR Analizi	2003:01-2015:04 (Çeyrek dönemlik)	Cari açığın nedeni olarak ekonomik büyüme tespit edilmiştir.
Ersungur vd. (2017)	VAR Analizi	1998-2014 (Yıllık) (Çeyrek dönemlik)	Ekonomik büyüme arttıkça cari açıda artmaktadır.
Uçak (2017)	VAR Analizi, Granger nedensellik, Etki-tepki analizi	1980-2015 (Yıllık)	Ekonomik büyümenin cari açığı arttırdığı tespit edilmiştir.
Duman (2017)	VAR Analizi, Granger nedensellik, Etki-tepki Analiz	2003-2017 (Yıllık)	Ekonomik büyümenin cari açığı arttırdığı tespit edilmiştir.
Arslan vd. (2017)	Panel Veri Analizi Granger Nedensellik	1980-2014 (Yıllık) OECD ülkeleri	Uzun dönemde, ekonomik büyüme arttıkça cari açıda artmaktadır.

Ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkiye yönelik Türkiye için yapılmış ampirik literatüre ait bazı çalışmalar Tablo 1’de kronolojik olarak verilmiştir. Ampirik literatür sonuçları incelendiğinde, ekonomik büyüme arttıkça cari açığın da beraberinde arttığı görülmektedir.

Tablo 2:

Ekonomik Büyüme İle Cari Açık İlişisine Yönelik Türkiye Dışı Diğer Ülkeler İçin Yapılmış Ampirik Çalışmalar

YAZAR/LAR	YÖNTEM	YILLAR/ ÜLKE	SONUÇ
Bahmani ve Oskooee (1993)	En Küçük Kareler Yöntemi	1977–1986 (Çeyrek Dönemlik) Avustralya	Artan büyüme hızına karşılık cari açığında artışı tespit edilmiştir.
Manzocchi ve Bagnai (1999)	Kukla Değişkenli En Küçük Kareler Yöntemi	1965–1994 (Yıllık) 49 gelişmekte olan ülke ekonomisi	49 gelişmekte olan ülkelerde, ekonomik büyümedeki artış hızına bağlı olarak cari açığında arttığını tespit etmişlerdir.
Calderon vd. (2000)	Genelleştirilmiş Momentler Metodu	1966–1994 (Yıllık) 44 gelişmekte olan ülke ekonomisi	44 gelişmekte olan ülkelerde ekonomik büyümedeki artışlar cari açığı artırmaktadır.
Chinn ve Prasad (2000)	En Küçük Kareler Yöntemi, Panel Veri Sabit Etkiler Analizi	1971–1995 (Yıllık) 18 sanayileşmiş, 71 gelişmekte olan ülke	Tüm ülke gruplarında, ekonomik büyüme cari açığı arttırmaktadır.

Tablo2: Devamı

Kandil ve Greene (2002)	Vektör Auto Regresyon Analizi	1960–2000 (Yıllık) ABD	GSYH'daki artışların ithalatı uyararak cari açığı arttırdığı tespit edilmiştir.
Morsy (2009)	Panel Veri Analizi En Küçük Kareler Yöntemi	1970–2006 (Yıllık) 28 petrol ihraç eden ülke	Ekonomik büyümede meydana gelen artışların, cari açık üzerindeki etkisinin düşük olduğu tespit edilmiştir.
Herrmann ve Jochem (2005)	Uygulanabilir Genelleştirilmiş En Küçük Kareler Yöntemi, Vektör Auto Regresyon	1994–2004 (Çeyrek Dönem) Avrupa Birliğinin yeni üyesi olan sekiz Orta ve Doğu Avrupa ülkesi	Ekonomik büyümenin cari açığı arttırdığı tespit edilmiştir.
Hassan (2006)	Hata Düzeltme Modeli Eş Bütünleşme	1976–2002 (Yıllık) Bangladeş	Hem uzun hem de kısa dönemde, ekonomik büyümedeki artışların, cari açığa etkisi düşük seviyededir.
Aristovnik (2007)	Kukla Değişkenli En Küçük Kareler Yöntemi, Genelleştirilmiş Momentler Metodu	1971–2005 (Yıllık) Orta Doğu ve Kuzey Afrika'dan 17 ülke	Büyüme oranındaki artışların cari açıkları arttırdığı ve büyüme oranındaki %1'lik bir artışın cari açıkta %0,54'lük bir artışa neden olduğu tespit edilmiştir
Brzowski ve Prusty (2011)	Sabit Etkiler Analizi, En Küçük Kareler Yöntemi	1981–2009 (Yıllık) Seçilmiş 175 ülke	Ekonomik büyüme ile cari açık arasında kısa dönemde negatif, uzun dönemde ise pozitif ilişki tespit edilmiştir.

Tablo 2: Devamu

Osakwe ve Verick (2007)	Probit	1970–2005 (Yıllık) Sahra altı 38 ülke	Diğer ülkelerdeki büyüme hızı, sahra altı ülkelerin ihracat mallarına olan talebi artırdığından cari açığı azaltıcı etki yarattığı tespit edilmiştir.
Medina vd. (2010)	Panel Veri Analizi En Küçük Kareler Yöntemi	1970–2008 (Yıllık) 33 Gelişmekte olan ülke	Kişi başına düşen gelirdeki artışlar cari işlemler dengesinin kötüleşmesine neden olduğu tespit edilmiştir.
Malik vd. (2010)	Johansen Eş Bütünleşme, Granger Nedensellik	1972–2007 (Yıllık) Pakistan	Ekonomik büyümenin cari açığı arttırdığı tespit edilmiştir.
Jaumotte ve Sodsriwiboon (2010)	En Küçük Kareler Yöntemi	1973–2008 (Yıllık) Güney Avrupa Ülkeleri	GSYH artışlar cari işlemler dengesinin kötüleşmesine neden olduğu tespit edilmiştir.
Coricelli ve Wörgötter (2012)	En Küçük Kareler Yöntemi	1970–2007 (Yıllık) OECD	OECD ülkelerinde, GSYH değişimlerin cari açık üzerindeki etkisinin düşük olduğu tespit edilmiştir.

Ekonomik büyüme ile cari açık ilişkisine yönelik Türkiye dışı diğer ülkeler için yapılmış ampirik çalışmalarının çoğunda, ekonomik büyüme arttıkça cari açığında arttırdığı görülmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

EKONOMİK BÜYÜME İLE CARİ AÇIK ARASINDAKİ İLİŞKİYE YÖNELİK EKONOMETRİK UYGULAMA

Tezin bu bölümünde Türkiye ekonomisinde; ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişki ekonometrik olarak incelenmektedir. Öncelikle zaman serilerinin özellikleri incelenmiş sonra da değişkenler arasındaki ilişki tespit edilmeye çalışılmıştır.

4.1. VERİ SETİ

Çalışmada yer alan değişkenler; reel GYSH, cari açık ve reel efektif döviz kuru; Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası (TCMB) Elektronik Veri Dağıtım Sistemi'nden (EVDS) alınmıştır. 2005 dördüncü çeyrek ile 2018 ikinci çeyreği arasındaki üçer aylık veriler kullanılmıştır.

Tablo: 3
Çalışmada Kullanılan Değişkenler

Simge	Tanım	Kaynak
CA	Cari İşlemler Açığı (Milyon Dolar)	EVDS
Y	GSYH (Bin TL) Düzey, Zincirlenmiş Hacim Yöntemiyle	EVDS
RDK	Tüfe Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi (2003=100)	EVDS

4.2. YÖNTEM

Çalışmada zaman serisi analizi uygulanmıştır. Zaman serisi özellik olarak birbirini takip eden dönemler arasındaki sayısal verilerdir. Zaman serileri bizlere serinin geçmişte izlediği yol ile geçmişi açıklamaya çalışarak gelecekteki seyri hakkında varsayımlarda bulunmamıza yardımcı olmaktadır (Işığışık, 1994: 44-45).

Bu çalışmada, değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek için, Pesaran vd. (2001) tarafından geliştirilen ARDL (Auto Regressive Distributed Lag) modeli kapsamındaki sınır testi yaklaşımı ve kısıtlanmamış hata düzeltme modeli (UECM) uygulanmıştır. ARDL analiz yöntemi, kısıtlanmamış hata düzeltme modelini kullandığı için, diğer eş bütünleşme testleriyle kıyaslandığında daha güvenilir sonuçlar vermektedir. ARDL analiz yönteminin diğer bir önemli özelliği ise; değişkenler hakkında hem kısa dönem hem de uzun dönem için bilgi vermesidir. Ayrıca az sayıda gözlem içeren serilerle çalışıldığında bile güvenilir sonuçlar vermektedir (Narayan ve Narayan, 2004: 95-112).

4.2.1. Durağanlık Analizi

Zaman serisi analizinde öncelikle seriler mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmaları alınmıştır. Çalışmada yer alan değişkenlerin durağanlık özelliklerini tespit etmek için Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF) ile Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS) birim kök testleri yapılmıştır.

4.2.1.1. Augmented (Genişletilmiş) Dickey-Fuller Birim Kök Testi

Literatürde zaman serisi analizlerinde, durağanlığın test edilmesi için Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testine (ADF) başvurulmaktadır. Genel olarak zaman serilerinin ortalaması, varyansı ve kovaryansı zaman boyunca sabit kalıyorsa serinin durağan olduğu söylenebilmektedir (Gujarati, 2006: 713).

Zaman serilerinde durağan olmayan ekonomi verileri ile yapılan çalışmalarda yüksek R^2 ve sahte regresyon (spurious regressions) sorunu ortaya çıkmaktadır. Bundan dolayıdır ki çıkan sonuçlarla ekonomik olarak çıkarımsamalar yapılamamaktadır. Yani, kurulan regresyon denklemleri herhangi bir anlam ifade edememektedir (Enders, 2010: 196). Durağanlığı test etmek için Dickey ve Fuller (1979) aşağıdaki denklemi oluşturmuştur. İlgili zaman serisinde birim kök varlığını

test etmek için ADF testiyle durağanlık analizi yapılmıştır. Sabitli, sabitli-trendli, sabitli-trendsiz gibi farklı üç regresyon formu zaman serilerinde kullanılabilir (Çakır, 2012: 41).

- $\Delta y_t = (\rho - 1)y_{t-1} + \epsilon_t = \gamma y_{t-1} + I_t$ $\gamma = \rho - 1$
- $\Delta y_t = \gamma y_{t-1} + 2_t$ saf tesadüfi yürüyüş modeli
- $\Delta y_t = a_0 + \gamma y_{t-1} + 3_t$ sürüklenme modeli
- $\Delta y_t = a_0 + \gamma y_{t-1} + a_2 t + 4_t$ sürüklenme ve doğrusal trend

Modellere Dickey ve Fuller tarafından $(x + a)n(x + a)^n = \sum_{i=2}^m a_i \Delta y_t - i$ eklenmesiyle birim kök testinin gücünü artırılması hedeflenmiştir. Bu yeni modele Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi adı verilmiştir (Çakır, 2012: 41).

4.2.1.2. Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS)

Diğer bir birim kök testi, Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS) testidir. KPSS birim kök testinin temel hipotezi serinin durağan olduğu yani birim kök içermediği şeklindeyken, alternatif hipotezi ise; serinin durağan olmadığı birim kök içerdiğini ifade etmektedir. Zaten ADF testi ile KPSS testi arasındaki temel farklılık burada ortaya çıkmaktadır. Durağanlık testi yapılırken sadece ADF birim kök testinin kullanılması yeterli değildir, bunun yanında KPSS birim kök testi de yapılmalıdır (Yamak ve Korkmaz, 2005: 22).

4.2.2. Eş bütünleşme Analizi

Birim kök testinin yapılmasının ardından serilerin uzun dönemde birlikte hareket edip etmediği araştırılmaktadır. Yani, seriler arasındaki eş bütünleşme ilişkisi sorgulanmaktadır. ARDL analiz yönteminde ise eş bütünleşme ilişkisi sınır testi yaklaşımı ile incelenmektedir. Eş bütünleşme ilişkisinin varlığının test edilmesi için, analiz kapsamında, bağımlı ve bağımsız değişkenlerin birinci

dönem gecikmelerine F testi yapılmaktadır. Seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi tespit edilmesi durumunda, bir sonraki aşama olarak, hem uzun ve hem de kısa dönem ilişkileri belirlemek için ARDL (Auto Regressive Distribution Lag) modelleri kurulmaktadır. Regresyon denkleminin tahmininden sonra uzun dönemli bir ilişkinin tespiti için Wald testi (F istatistiği) uygulanmıştır. Bu modelde sıfır hipotezi bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında herhangi bir eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı ($H_0: \alpha_2 = \alpha_3 = 0$); buna karşılık alternatif hipotez ise değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisinin olduğu şeklinde kurulmuştur (Gülmez, 2015: 139-151).

Hesaplanan F istatistik değeri, Pesaran vd.'nin (2001) çalışmalarında asimptotik olarak türetilen anlamlılık düzeyleri ile karşılaştırılmaktadır. Bu çalışmada, değişkenlerin tamamen I(0) ve I(1) olma durumlarına göre alt ve üst değerler verilmiştir. F istatistiğinin alt sınırdan küçük olması durumunda, sıfır hipotezi reddedilemez ve böylece seriler arasında uzun dönemde eş bütünleşme ilişkisinin olmadığı tespit edilmektedir. F istatistik değerinin üst sınırdan daha yüksek bir değer alması durumunda ise, değişkenler arasında uzun dönemli ilişkinin olmadığını ifade eden sıfır hipotezi reddedilecektir. Bu durumda, analizde yer alan seriler arasında eş bütünleşme ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Diğer taraftan, F istatistik değeri alt ve üst kritik değerlerin arasında bir değer alırsa, eş bütünleşmenin olup olmadığına dair bir yorum yapılamamaktadır. Sınır testi yaklaşımı ile seriler arasında uzun dönemli bir ilişki tespit edildiğinde, uzun dönem katsayı tahminine geçilmektedir (Akel ve Gazel, 2014: 25-31).

4.3. EKONOMETRİK UYGULAMA SONUÇLARI

Bu araştırmada 2005:Q4-2018:Q2 arasında kalan dönemde Türkiye ekonomisinde; ekonomik büyüme ve döviz kurunun cari açık üzerine etkileri analiz edilmiştir. Cari açık değişkeni analize dâhil edilmeden önce birkaç işlem adımı uygulanmıştır. İlk olarak negatif değerli olan cari açık değişkeni, mutlak değeri

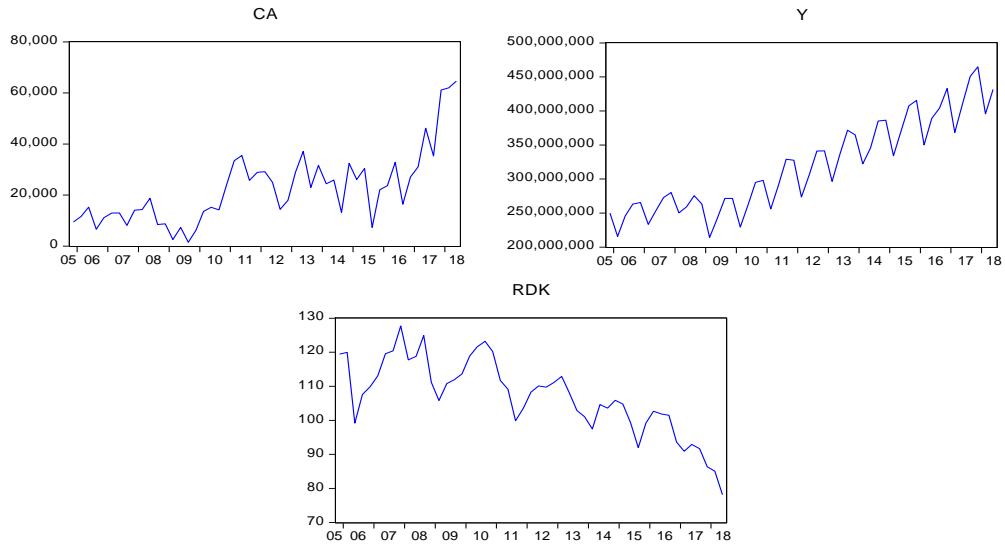
alınarak pozitif hale getirilmiştir. Ardından dolar cinsinden ifade edilen cari açık değişkeni, nominal döviz kuru kullanılarak TL'ye çevrilmiştir.

Perakende sektörlerde yaz ve kış mevsimi sonlarında uygulanan indirimler, her mevsim seralarda yetişebilen sebze ve meyvelerin fiyatlaması, hava koşulları ve uygulanan takvimde dini ve resmi tatil günleri gibi etkiler ile uzun dönemde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler ekonominin içerisinde bulunduğu cari dönemi etkilemektedir. Dolayısıyla reel GSYH'daki artışların bazıları mevsimsellik kaynaklı olabilmektedir. Bundan dolayıdır ki mevsimsellik etkisi hem bağımlı hem de bağımsız değişkenler üzerinde ayrı ayrı etkilere sebep olduğundan, zaman serilerinin mevsimsellikten arındırılması gerekmektedir (Alper ve Aruoba, 2019). Bu nedenle GSYH değişkeni, CensusX12 yöntemi kullanılarak mevsimsellikten arındırılmıştır.

Modelde kullanılacak serilerin düzey durumuna ait grafikleri aşağıda gösterilmiştir.

Grafik 2:

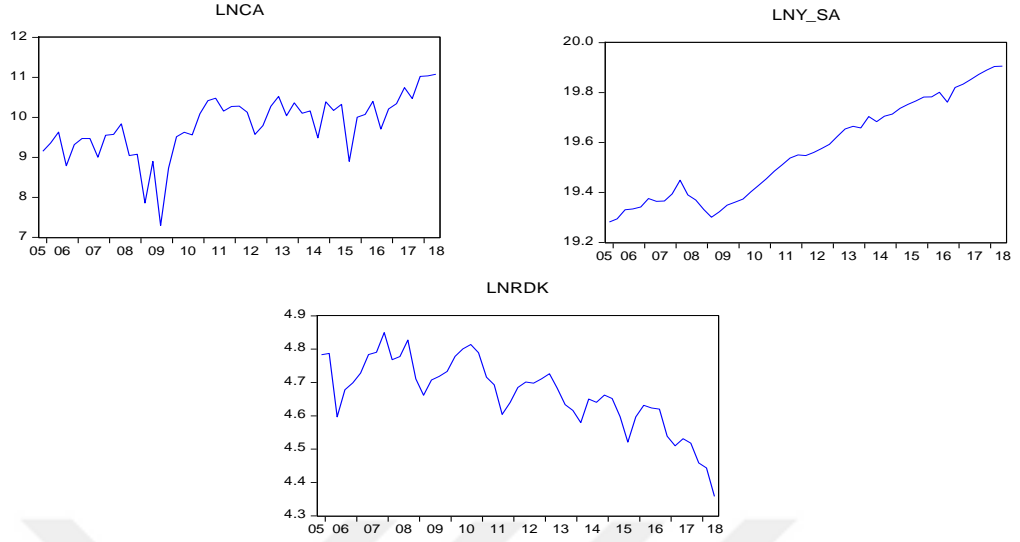
Serilerin Düzey Grafikleri

Grafik 2'de de görüldüğü gibi modeldeki GSYH serisi mevsimsellik içermektedir. Bu nedenle bu serimiz Census X12 analizi ile mevsimsellikten arındırılmış, daha sonrada serilerin doğrusal bir yapıya kavuşturulması amacıyla logaritmaları alınmış ve logaritmik düzeyleri Grafik 2'de gösterilmiştir.

Grafik 3:

Serilerin Mevsimsellikten Arındırılmış Logaritmik Düzey Değerleri

Grafik 3’de görüldüğü üzere mevsimsellikten arındırılmış olan serilere ait logaritmik düzey grafikleri zamanla daha doğrusal bir yapıya kavuşmaktadır. Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında serilerin mevsimsellikten arındırılmış ve logaritmik dönüşümleri yapılmış halleri kullanılacaktır.

4.3.1. Durağanlık Testi Sonuçları

Seriler, mevsimsellik etkisinden arındırıldıktan ve doğal logaritmaları alındıktan sonra durağanlık sınaması Genişletilmiş Dickey-Fuller Birim Kök Testi ve Kwiatkowski – Phillips – Schmidt - Shin (KPSS) birim kök testleriyle yapılmıştır. Birim kök test sonuçlarına ait sonuçlar Tablo 4 ve Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo: 4
ADF Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	SEVİYE	1.FARK	KARAR
LNCA	-4.212369 (0.0085) [c+t]	---	I(0)
LNY_SA	-2.366081 (0.3919) [c+t]	-4.313036 (0.0012) [c]	I(1)
LNRDK	-2.863572 (0.1829) [c+t]	-7.328170 (0.0000) [c]	I(1)

Not: Parantez içindeki değerler test sonuçlarından elde edilen olasılık değerlerini gösterirken, köşeli parantez içindeki [c] sabiti, [c+t] ise trend ve sabiti göstermektedir.

Yapılan ADF birim kök test analiz sonuçlarına göre; LNY_SA ve LNRDK değişkenlerinin düzey değerlerinde birim kök taşıdığı ve LNCA değişkeninin ise düzey değerinde birim kök taşımadığı görülmektedir. Yani, ele alınan değişkenler farklı düzeylerde durağan hale gelmektedir. KPSS birim kök testi sonuçları aşağıdaki Tablo 5’de gösterilmektedir.

Tablo:5
KPSS Birim Kök Test Sonuçları

DEĞİŞKENLER	SEVİYE DEĞERLER	KARAR
LNCA	0.463000 (0.631471) [c+t]	I(0)
LNY_SA	0.463000 (0.935609) [c+t]	I(0)
LNRDK	0.463000 (0.822144) [c+t]	I(0)

Not: Parantez içindeki değerler lm istatistik sonuçlarını gösterirken, köşeli parantez içindeki [c] sabiti, [c+t] ise sabit+trendi göstermektedir.

ADF birim kök testine göre, cari açık dışındaki seriler birinci dereceden farkları alınarak durağan olurken, KPSS birim kök test sonuçlarında ise, düzeyde durağan oldukları görülmektedir.

Durağanlık seviyeleri belirlenen değişkenlere ait serilerin, ARDL (Gecikmesi Dağıtılmış Otoregresif Model) analizi yapılmadan önce uygun gecikme uzunluklarının belirlenmesi gerekmektedir. Çünkü modelde olması gerekenden daha fazla gecikme uzunluğunun bulunması, serbestlik derecesinin düşmesine ve veri kaybına sebep olmaktadır.

Tablo 6

Eş Bütünleşme Analizi İçin Uygun Gecikme Uzunluğu Belirleme Kriterleri

LAG	LOGL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	42.94436	NA	3.40e-05	-1.775305	-1.654861	-1.730404
1	154.6270	203.5107	3.55e-07	-6.338979	5.857203*	6.159378*
2	163.6031	15.15960	3.58e-07	-6.337916	-5.494807	-6.023614
3	168.6192	7.802722	4.33e-07	-6.160851	-4.956409	-5.711847
4	183.7831	21.56645*	3.39e-07*	6.434803*	-4.869029	-5.851098

Not: Optimal gecikme değerleri (*) simgesiyle ifade edilmiştir.

Tablo 6'da belirtildiği üzere değişkenlere ait serilerin, en uygun gecikme uzunluğu 4 olarak tespit edilmiştir.

4.3.2. Eş Bütünleşme Testi

Tablo 7'de gösterildiği üzere F istatistiği değeri, üst kritik değerden büyük olduğu için H_0 hipotezi reddedilip, H_1 alternatif hipotezi kabul edilmektedir. Yani değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmuştur. Eş bütünleşme ilişkisinin tespiti yapıldıktan sonra ARDL modeli oluşturulmuştur.

$$\Delta CA_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \sum_{m=1}^m \alpha_{2i} \Delta CA_{t-i} + \sum_{m=0}^m \alpha_{3i} \Delta GSYH_{t-i} + \sum_{m=0}^m \alpha_{4i} \Delta RDK_{t-i} + \alpha_5 CA_{t-1} + \alpha_6 GSYH_{t-1} + \alpha_7 RDK_{t-1} + \mu_t,$$

Kısıtlanmamış hata düzeltme modelinde; m gecikme sayısını, t trend değişkenini göstermektedir. Yukarıdaki denklemimizde μ_t , Δ , α , sembolleri sırası ile hata terimini fark operatörü ve sabit terimi ifade etmektedir.

Tablo 7:

Sınır Testi Sonuçları

K DEĞERİ	F-STATİSTİK	KRİTİK DEĞERLER	
2	7.259818	Alt kritik değer	Üst kritik değer
5%		3.79	4.85

4.3.2.1. ARDL Modeli

Analizde kullanılan ARDL (2,4,0) modelinin tahmin sonuçları Tablo 8’de verilmiştir.

Tablo 8:
ARDL (2,4,0) Modelinin Tahmin Sonuçları

DEĞİŞKENLER	KATSAYI	T İSTATİSTİK	OLASILIK DEĞERİ
LNCA(-1)	0.051	0.392	0.6967
LNCA(-2)	0.240	1.878	0.0680
LNYS _A	5.509	2.059	0.0463
LNYS _A (-1)	3.566	0.942	0.3518
LNYS _A (-2)	-1.203	-0.315	0.7544
LNYS _A (-3)	3.061	0.832	0.4105
LNYS _A (-4)	-9.189	-3.094	0.0037
LNRDK	0.570	0.494	0.6238
C	-30.192	-1.688	0.0996
Tanısal Test Sonuçları			
R^2	0.756433		
Düzeltilmiş R^2	0.705155		
$X^2 BG$	0,0710 [0,7641]		
HET	0.0948 [0,4376]		

$X^2 BG$ ve HET , oto korelasyon ve değişen varyans testlerini ifade etmektedir. Köşeli parantez içerisinde yer alan değerler, tanısal testlere ait olasılık değerlerini göstermektedir.

Elde edilmiş olan istatistikî sonuçlara göre modelde, oto korelasyon sorununa rastlanmadığı ve hata terimlerinin varyansının sabit olduğu tespit edilmiştir.

4.3.2.2. Uzun Dönem İlişkisi

$$CA_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \sum_{i=1}^m \alpha_{2i} CA_{t-i} + \sum_{i=0}^n \alpha_{3i} GSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^l \alpha_{4i} RDK_{t-i} + \mu t$$

ARDL (2,4,0) modelinin tahmin sonuçlarına göre hesaplanan uzun dönem katsayıları Tablo 9’da yer almaktadır.

Tablo 9:
ARDL (2,4,0) Modelinden Elde Edilen Uzun Dönem Katsayıları

DEĞİŞKENLER	KATSAYI	T-STATİSTİĞİ	OLASILIK DEĞERİ
LNYS_SA	2.466144	2.570703	0.0142
LNREDK	0.806309	0.479912	0.6340
C	-42.652263	-1.649900	0.1072

Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyüme ile cari açık arasında uzun dönem için anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. LNYS_SA katsayısı, pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Yani, ekonomik büyümede meydana gelen artışlar, cari açığın artmasına neden olmaktadır. Ancak RDK katsayısı pozitif işaretli çıkmış, fakat istatistiksel olarak anlamlı olmadığı görülmektedir. Beklenildiği gibi, Türkiye’de incelenen dönemde, ekonomik büyümenin artması, cari açığın artması ile sonuçlanmaktadır.

4.3.2.3. Kısa Dönemli İlişki

$$\Delta CA_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \alpha_2 EC_{t-1} + \sum_{i=1}^m \alpha_{3i} \Delta CA_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{4i} \Delta GSYH_{t-i} + \sum_{i=0}^m \alpha_{5i} \Delta RDK_{t-i} + \mu t,$$

Değişkenler arasındaki kısa dönemli ilişkiyi inceleyebilmek için kurulan ARDL yaklaşımına dayanan Hata Düzeltme Modeline ait tahmin sonuçları Tablo 10’da verilmiştir.

Tablo 10:
ARDL (2,4,0) Modelinden Elde Edilen Kısa Dönem Katsayıları

DEĞİŞKENLER	KATSAYI	T İSTATİSTİK	OLASILIK DEĞERİ
D(LNCA(-1))	-0.240	-1.878	0.0680
D(LNY_SA)	5.509	2.059	0.0463
D(LNY_SA(-1))	1.203	0.315	0.7544
D(LNY_SA(-2))	-3.061	-0.832	0.4105
D(LNY_SA(-3))	9.189	3.094	0.0037
D(LNRDK)	0.570	0.494	0.6238
ECT(-1)	-0.7078	-4.401	0.0001

Tablo 10’da ekonomik büyüme ve reel efektif döviz kuru ile cari açık arasında kısa dönemli ilişkiye ait sonuçlar yer almaktadır. Tablo 10’daki sonuçlar değerlendirildiğinde D(LNY_SA(-1)) ve D(LNY_SA(-2)) dönemleri hariç, diğer dönemlerde D(LNY_SA) istatistiki olarak anlamlı, D(LNRDK) ise anlamsız çıkmıştır. Kısa dönemde de Türkiye’de ekonomik büyümede meydana gelen artışlar, cari açığın artmasına neden olurken, reel döviz kurundaki artışlar ise cari açığı etkilememektedir.

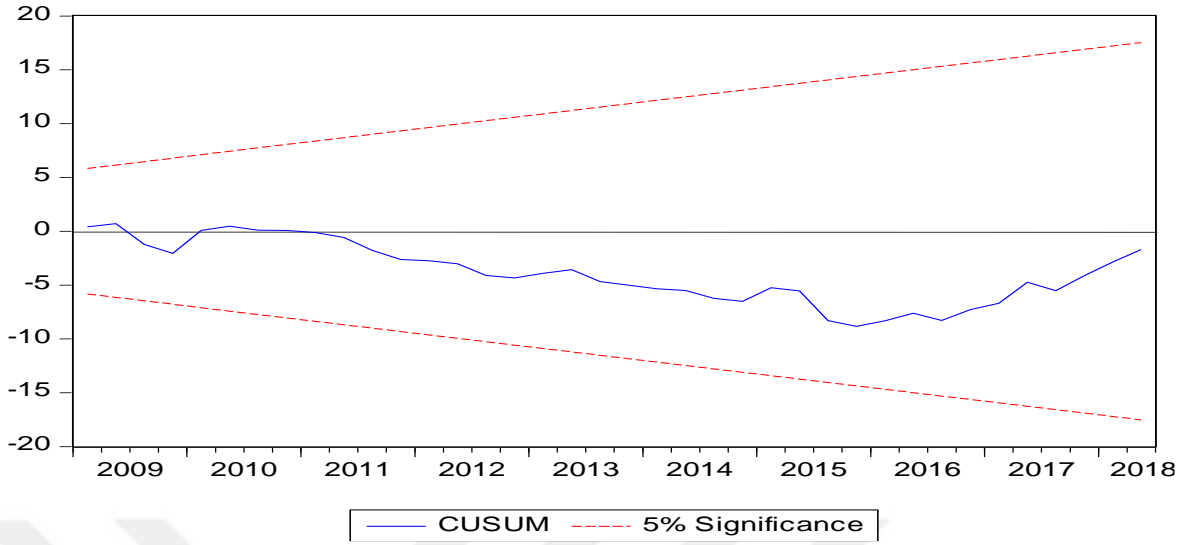
Hata düzeltme terimi katsayısı -0.7078 olarak tespit edilmiştir. Hata düzeltme terimi, negatif işaretli ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla kısa dönemde meydana gelen sapmaların %70, bir sonraki dönemde düzeltilerek dengeye ulaştığı gözlemlenmiştir.

4.3.2.4. CUSUM Testleri

Analizde yer alan değişkenlerin istikrarlı olup olmaması durumunu kontrol edebilmek için Durbin, Evans ve Brown (1975) tarafından geliştirilmiş olan CUSUM ve CUSUM Kareleri (CUSUM ve CUSUMSQ) testi yapılmıştır.

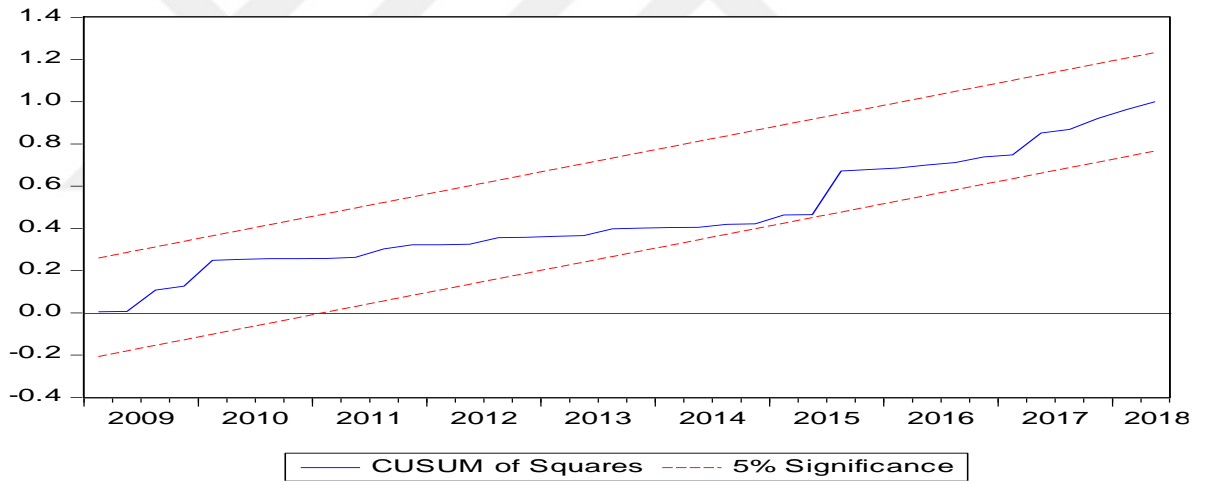
Grafik 4:

CUSUM Grafiği

Grafik 4:

CUSUM Of Squares

Grafik 4 ve Grafik 5’de, analizde yer alan değişkenlere ilişkin herhangi bir yapısal kırılmanın olmadığı ve uzun dönem katsayıların istikrarlı olduğu gözlemlenmiştir.

4.4. EKONOMETRİK SONUÇLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Türkiye ekonomisinde ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişki 2005: Q4 - 2018: Q2 dönemi üçer aylık veriler kullanılarak analizi yapılmıştır. GSYH, TÜFE Bazlı Reel Efektif Döviz Kuru ve cari açık arasındaki eş bütünleşme ilişkisinin tespiti

için ARDL analizi yapılmıştır. Zaman serisi analizinde ilk önce GSYH değişkeni mevsimsellikten arındırılmıştır. Daha sonra negatif olan cari açık değişkeninin mutlak değeri alınarak pozitif hale getirilmiştir. Ardından dolar cinsinden ifade edilen cari açık değişkeni nominal döviz kuru ile TL'ye dönüştürülmüştür. Daha sonra GSYH, cari açık ve reel efektif döviz kuru değişkenlerin, durağanlık analizi yapılarak birim kök içerip içermediğini, hangi düzeyde durağan oldukları belirlenmeye çalışılmıştır.

ADF birim kök testi sonuçlarına göre, cari açık değişkeni düzeyde durağan hale gelirken, GSYH ve reel efektif döviz kuru değişkenleri birinci farkları alındığında durağan hale getirilmiştir. KPSS birim kök test analizinde ise, tüm değişkenlerin düzey seviyelerinde durağan; yani $I(0)$ olduğu gözlemlenmiştir.

ARDL eş bütünleşme testi öncesinde uygun gecikme uzunluğu tespit edilmiştir. Çünkü uygun gecikme uzunluğunun belirlenmemesi; hem veri kaybına hem de serbestlik derecesinin düşmesine neden olmaktadır. Analiz sonucunda uygun gecikme uzunluğu 4 olarak bulunmuştur.

Uygun gecikme uzunluğunun tespit edilmesinden sonra değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisini araştırılması için ARDL analiz yöntemi kullanılmıştır. Analiz sonucunda bulunan F istatistik değeri (7.25), üst (4.85) kritik değerinden büyük olduğundan, değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi olmadığını söyleyen H_0 hipotezi reddedilip, H_1 alternatif hipotezi kabul edilmiştir. Yani değişkenler arasında eş bütünleşme ilişkisi bulunmaktadır. Eş bütünleşme ilişkisinin tespitinden sonra ARDL modeli kurulmuştur. Yapılan tanısal test sonuçlarına göre; değişkenlerde oto korelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı tespit edilmiştir.

Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyüme ile cari açık arasında, uzun dönem için anlamlı bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ekonomik büyümeye ait katsayı pozitif işaretli ve istatistiksel olarak anlamlı çıkmıştır. Yani, Türkiye'de incelenen dönemde ekonomik büyümede meydana gelen bir artış aynı şekilde cari açığın artması ile sonuçlanmaktadır. Reel efektif döviz kuru katsayısının ise, pozitif işaretli ancak istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ortaya çıkmıştır.

Modelin kısa dönem tahmin sonuçlarına göre; ekonomik büyümenin bir ve iki dönem gecikmeli değerleri istatistiksel olarak anlamsız olduğu görülmektedir. Onu dışındaki diğer dönemlerde ekonomik büyüme değişkeni istatistiksel olarak anlamlıdır. Reel efektif döviz kuruna ait değer ise, istatistiksel olarak anlamlı çıkmamıştır. Sonuç olarak, kısa dönemde de ekonomik büyümede meydana gelen artışlar, cari açığın artmasına neden olurken, reel döviz kurundaki artışlar ise cari açığı etkilememektedir.

ARDL analizi kapsamında yapılan hata düzeltme modeli sonuçlarına göre, ECT(-1) katsayısı, -0.7078 olarak tespit edilmiştir. Hata düzeltme terimi, negatif işaretli ve istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Dolayısıyla, kısa dönemde meydana gelen sapmaların %70,78'inin bir sonraki dönemde düzeltilerek dengeye ulaştığı gözlemlenmiştir.

Son olarak analizde yer alan değişkenlere ait katsayıların istikrarlı olup olmadığının belirlenmesi amacıyla CUSUM ve CUSUMSQ testleri ile incelenmiştir. Buna göre, uzun dönem katsayılarının istikrarlı olduğu gözlemlenmiştir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Cari açık sorunu, özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde, önemli bir problem haline gelmiştir. Araştırmada, Türkiye’de ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkisi araştırılmıştır. Çalışma dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde ödemeler bilançosu ve cari açıkla ilgili teorik bilgiler verilmiştir. İkinci bölümde ise; ekonomik büyümenin belirleyicileri ve ekonomik büyüme modelleri açıklanmaktadır. Üçüncü bölümde, ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki, ilişkiye yönelik teorik ve ampirik literatür araştırmalarına yer verilmiştir. Dördüncü bölümde ise, Türkiye’de ekonomik büyüme ile cari açık arasındaki ilişkiye yönelik ekonometrik uygulama sonuçları incelenmiştir.

Teorik ve ampirik literatüre uygun olarak, Türkiye’de incelenen dönemde ekonomik büyüme arttıkça beraberinde cari açığın da arttığı tespit edilmiştir. İhracata dayalı büyümeyi benimsemiş olan ülkelerde ekonomik büyümedeki artışlar cari açığın da artmasına neden olmaktadır. İhraç edilen ürünlerin girdisini de ithalatla karşılanmaya çalışılmasından dolayı, ihracat ithalatı karşılayamamaktadır ve cari açık kendini göstermektedir.

Cari açığın azaltılması yönünde uygulanacak politikaların başında tasarruf oranlarının artırılması gelmektedir. Çünkü yeterli seviyelerde olmayan ulusal tasarruflar, dışarıdan tasarruf transfer edilmesine neden olmaktadır. Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin cari açığının sürekli artmasının nedeni olarak; artan ithalata karşılık ihracatın yeterli seviyede olmaması ve aralarındaki farkın sürekli artmasıdır. Bundan dolayıdır ki ülkeler ihracatın ithalata olan bağımlılığını azaltmalı, doğrudan sermayenin ülke içine girişlerini artırarak üretimde verimlilik sağlamalıdır.

Büyümeden kaynaklı ortaya çıkan cari açığın, finansman yöntemi de önemlidir. Ülkeler, cari dengeyi sağlamak için doğrudan sermaye yatırımları, turizm gelirleri, merkez bankası araçlarıyla (faiz, zorunlu karşılık oranları vb.), ithalat kotaları ve ihracat teşvikleri ile cari açığa müdahale etmektedirler. Alınacak olan tedbirlerin

yeterli olmadığı durumda cari açık sorunu, diğer bütün makroekonomik değişkenler üzerinde olumsuz etkiye sahip olabilmektedir.

Uluslararası fiziki sermaye yatırımları, yeni teknolojiler ve bunlarla uyumlu ürünlerin üretilmesi cari açık üzerinde baskı oluşturmadan büyümeyi artırıcı etkiler yaratacaktır. Eğer ki, ihracatta ürün çeşitliliği artırılıp, yeni teknolojilere uygun ürünlerin geliştirilmesine önem verilirse ve aynı zamanda da beşeri sermayeye yatırım yapılırsa ihracata dayalı istikrarlı ve artan bir büyümeden söz edilmesi mümkün olacaktır.

24 Ocak 1980 kararları ile ekonomisini dış ticarete açacak şekilde liberalleştiren Türkiye’de ihracatçı sektörler giderek önem kazanmaya başlamıştır. İhracata dayalı büyüme stratejisi olarak adlandırılan bu uygulamalar, Türkiye ekonomisi için önemli yapısal dönüşümlere neden olmuştur. 1980’li yıllara kadar ilksel ya da emek-yoğun mal ihracatçısı konumundaki Türkiye, hızla tekstil gibi işgücü yoğun endüstrileri teşvik ederek, imalat sanayi ihracatçısı konumuna gelmiştir. Son yıllara kadar Türkiye’nin en önemli döviz getiren sektörü olan tekstil ve hazır giyim, yerini otomotiv sanayiye bırakmıştır. Ancak otomotiv sanayinin ağırlıkla sermaye-yoğun üretim olması, bu sektörde kullanılan sermaye malları ve aramalı ithalatını da kaçınılmaz hale getirmiştir. Dolayısıyla Türkiye ekonomisinin ihracat performansı, sermaye malı ve aramalı ithalatına giderek daha bağımlı hale gelmiştir. Öyle ki ihracattaki yabancı girdilerin payı %70’lerin üzerine çıkmıştır

Sonuç olarak, cari açığın azaltılması ve istikrarlı bir büyümenin sağlanabilmesi için ithalata olan bağımlılığının azaltılması ve ara mal üretimini arttırıcı politikaların benimsenmesi gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Ağayev, S. N. Yamak (2009). “Bağımsız Devletler Topluluğu Ülkelerinde Ekonomik Büyümenin Belirleyicileri”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt:23, 179-204.*
- Akbaş, Y. Ekrem (2012). “*Ekonomik Büyüme, Cari Açık ve Kısa Vadeli Sermaye Akımları Arasındaki Karşılıklı İlişkinin İncelenmesi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma*”, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, Malatya.
- Akbostancı Elif ve Tunç Gül İpek, (2002). “Turkish Twin Deficits: An Error Correction Model Of Trade Balance”, *Erc Working Papers In Economics 01/06 May 1-18.*
- Akçay, A. Ömer ve Erataş, Filiz (2012). “Cari Açık ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin Panel Nedensellik Analizi Ekseninde Değerlendirilmesi” *Türkiye Ekonomi Kurumu, <Http://Teacongress.Org/Papers2012/Akçay-Eratas.Pdf>, 1-24, (29.05.2014).*
- Akel, Veli ve Gazel Sümeyra (2014). “*Döviz Kurları İle Bist Sanayi Endeksi Arasındaki Eş Bütünleşme İlişkisi: Bir Ardl Sınır Testi Yaklaşımı*” *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı: 44, Temmuz-Aralık, 23-41.*
- Akyüz, Y. (1980), *Sermaye, Bölüşüm, Büyüme*, Ankara Üniversitesi Basımevi, No: 453, 2. Baskı, Ankara, 245.
- Altınsoy, Barış (2018). “*Türkiye Ekonomisi İçin Üçüz Açık Üzerine Bir Analiz*” Ömer Halisdemir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Niğde.
- Arısoy, İbrahim (2011). “Fiziksel Sermaye Yatırımları Ve Büyüme İlişkisinin Ak Modeliyle Sınanması: Türkiye Örneği (1968-2006)”, *Maliye Dergisi, Sayı:161, Ankara, Temmuz-Aralık 2011, 285.*

- Aristovnik, Aleksander (2007). "Short- And Medium-Term Determinants Of Current Account Balances İn Middle East And North Africa Countries", *William Davidson Institute At The University Of Michigan, William Davidson Institute Working Papers Series No:862*.
- Arslan, İ. Atilla, Yıldırım, D. Çağrı ve Dineri, Eda (2017). "Oecd Ülkelerinde Cari İşlemler Dengesi Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: 1980-2014", *İktisadi İdari ve Siyasal Araştırmalar Dergisi Yıl:2017, 2(3):56-68*.
- Babaoğlu, Barış (2005). "Türkiye'de Cari İşlemler Dengesi Sürdürülebilirliği" Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası İstatistik Genel Müdürlüğü Uzmanlık Tezi Haziran.
- Bagnai, Alberto ve Manzocchi, Stefano (1999). "Current-Account Reversals İn Developing Countries: The Role Of Fundamentals", *Open Economies Review,10(2), 143-163*.
- Bahmani - Oskooee, Mohsen (1993). "Macro-Economic Determinants Of Australia's Current Account, 1977-86: A Reexamination", *Review Of World Economics, 129(2), 411-417*.
- Bayraktutan, Yusuf ve Demirtaş, Işıl (2011). "Gelişmekte Olan Ülkelerde Cari Açığın Belirleyicileri: Panel Veri Analizi", *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt:22, Sayı:2, 1-28*.
- Bektaş, Volkan (2007). "Cari İşlemler Dengesi ve Cari Açıkların Sürdürülebilirliği: Türkiye Uygulaması", Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Adana.
- Berber, Metin (2011), *İktisadi Büyüme ve Kalkınma*, Derya Kitabevi, Trabzon.
- Brzozowski, Michal ve Prusty, Sadananda (2011). "Impact Of Gdp Volatility On Current Account Balances", *University Of Warsaw, Working Papers 2011-02, Faculty Of Economic Sciences*.

- Calderón César, Chong Alberto ve Loayza Norman (1999). “Determinants Of Current Account Deficits İn Developing Countries”, *Central Bank Of Chile Working Papers, No: 51*.
- Chinn, Menzie D. ve Prasad, Eswar S. (2000). “Medium-Term Determinants Of Current Accounts İn Industrial And Developing Countries: An Empirical Exploration”, *National Bureau Of Economic Research, Nber Working Papers 75-81*.
- Coricelli, Fabrizio ve Wörgötter, Andreas (2012), “Structural Change And The Current Account: The Case Of Germany”, *Oecd, Economics Department Working Papers 940, Oecd Publishing*.
- Çakır, Aydın (2012). “Cari Açık - Büyüme İlişkisi: Türkiye Örneği” Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonometri Anabilim Dalı Ekonometri Programı Yüksek Lisans Tezi Ağustos, Trabzon.
- Çeviş, İsmail ve Çamurdan, Burak (2008). “The Determinants Of The Current Account Balance İn Inflation Targeting Countries”, *İktisat İşletme ve Finans, 23: 270, 111-131*.
- Çiftci, Necati (2014). “Türkiye’de Cari Açık, Reel Döviz Kuru Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişkiler: Eş Bütünleşme Analizi”. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi. 14(1): 129-142*.
- Demircan, Esra S. (2003). “Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme Ve Kalkınmaya Etkisi”, *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Sayı:21, Temmuz-Aralık 2003, 98, Kayseri*.
- Dineri, Eda (2016). “Üçüz Açık Hipotezinin Geçerliliği” T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Doktora Tezi, 43-45, Gaziantep.
- Dinler, Zeynel (2002). *Mikro Ekonomi*, On dördüncü Baskı, Ekin Yayınevi, Bursa.

- Duman, Y. Koray (2017.) ‘Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki’, *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (Fesa) Cilt:2 Sayı: 4. 231-242.*
- Dücan, Engin (2008). ‘‘Türkiye Ekonomisinde Tasarruf-Yatırım Dengesizlikleri ve Üçüz Açıklar Sorunu’’, T.C Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 20-30, Sakarya.
- Eğilmez, M. (2012). Reel Efektif Döviz Kuru Endeksi Nedir? <http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/reel-efektif-doviz-kuru-endeksi-nedir.html>, Erişim Tarihi: 19.06.2019.
- Eken, Adnan (1990). ‘‘Cari İşlemler Dengesi Üzerine Model Çalışması’’, *TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Tartışma Tebliği, No. 9020 (Www.Tcmb.Gov.Tr/Research/Discus/9020tur.Pdf) (26.04.2012).*
- Enders, Walter (2010). Applied Econometric Time Series, 3rd Edition, Hoboken Nj: John Wiley.
- Erbaykal, Erman (2007). ‘‘Türkiye’de Ekonomik Büyüme Ve Döviz Kuru Cari Açık Üzerinde Etkili Midir? Bir Nedensellik Analizi’’, *Zkü Sosyal Bilimler Dergisi, 3(6), 81–89, Zonguldak.*
- Erdoğan, Savaş ve Acet, Hakan (2016). ‘‘Cari İşlemler Dengesi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği (2003-2015)’’, *The Journal Of Academic Social Science Studies Number: 51. P. 539-548.*
- Erkılıç, Serdal (2006). ‘‘Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri’’, *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Ankara (Www.Tcmb.Gov.Tr/Kütüphane/Türkçe/Tezler/Serdarerkilic.Pdf) (26.04.2012).*
- Ersungur, Ş. Mustafa, Doru, Ömer ve Aslan, M. Barış (2017). ‘‘Türkiye’de Gsyh Ve Döviz Kuru Hareketlerinin Cari Denge Üzerindeki Etkisi: Var Analizi Yaklaşımı’’, *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 31(3), 451-463.*

- Fofack, H.L. (2005). Non-Performing Loans in Sub-Saharan Africa: Causal Analysis and Macroeconomic Implications. World Bank Research Working Paper, 12.
- Göçer, İsmet (2013). “Türkiye’de Cari Açığın Nedenleri, Finansman Kalitesi Ve Sürdürülebilirliği: *Ekonometrik Bir Analiz*” *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 213-242.
- Gujarati, Damodar N. (2006). Temel Ekonometri (Çevirenler: Ümit Şenesen ve Gülay Günlük Şenesen), Literatür Yayıncılık, İstanbul.
- Güder, Fatmanur (2013). “Üçüz Açık Sorunu ve Üçüz Açık Bileşenlerinin Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: Türkiye Örneği”, T.C. Çanakkale On Sekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 90, Çanakkale.
- Gülçiçek, Ö. (2007). “Cari İşlemler Dengesinin Nedenleri ve Ülke Ekonomilerine Etkileri Ab Sürecinde Bir Değerlendirme” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Gülmez, Ahmet (2015). “Türkiye’de Dış Finansman Kaynakları Ekonomik Büyüme İlişkisi: Ardl Sınır Testi Yaklaşımı” *Ekonomik Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Cilt 11, Yıl 11, Sayı 2.
- Gylfason, T. (1999), Principles Of Economic Growth, Oxford University Press Inc. New York.
- Hassan, A.F.M. Kamrul (2006). “Determinants Of Current Account Deficit İn Developing Countries: The Case Of Bangladesh”, *Studies İn Business And Economics*, 12(1), 5-24.
- Hepaktan, C. Erdem (2009). “Türkiye’nin Marshall-Lerner Koşuluna İlişkin Parçalı Eş-Bütünleşme Analizi”, *Celal Bayar Üniversitesi Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, 39-55.

- Hepaktan, E ve S. Çınar (2012), “Oecd Ülkelerinde Büyüme-Cari İşlemler Dengesi İlişkisi: Panel Veri Analizi” Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi”, Sayı:2, 43-57
- Herrmann, Sabine ve Jochem, Axel (2005). “ Determinants Of Current Account Developments İn The Central And East European Member States- Consequences For The Enlargement Of The Euro Area”, Deutsche Bundesbank, Series 1, No: 32/2005 (Http://Www.Econstor.Eu/Dspace/Bitstream/10419/19617/1/200532dk p.Pdf) (26.04.2012).
- Humphrey, Thomas M. (1997). “Fisher And Wicksell On The Quantity Theory”, Federal Reserve Bank Of Richmond Economic, Vol. 83/4, 72-74.
- Işığışık, Erkan (1994). “Zaman Serilerinde Nedensellik Çözümlemesi” Uludağ Üniversitesi Güçlendirme Vakfı Yayın No: 94, Bursa: U.Ü. Basımevi.
- İnal, Vedit (2012). “Türkiye 2023 Yılında Dünya’nın On Büyük Ekonomisinden Biri Olabilir Mi?”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 13 (1), 73-74.
- İncekara, Ahmet ve Tatoğlu, F. Yerdelen, (2008). “Türkiye Ekonomisinde Son Yıllarda Yaşanan Yüksek Oranlı Büyüme Rakamlarının İç Piyasa Üzerindeki Etkisi, *İstanbul Ticaret Odası Yayınları*, Yayın No: 2008-56, 17, İstanbul,
- Jaumotte, Florence ve Sodsriwiboon, Piyaporn (2010), “Current Account Imbalances İn The Southern Euro Area”, International Monetary Fund, Imf Working Papers 10/139.
- Kandemir, Kevser (2015). “*Cari Açık Üzerinde Ekonomik Büyümenin Etkisi: Türkiye Uygulaması*” Adnan Menderes Üniversitesi Yüksek Lisans Tezi, Aydın.
- Kandil, Magda E. ve Greene, Joshua E. (2002), “The Impact Of Cyclical Factors On The U.S. Balance Of Payments,” *International Monetary Fund, Imf Working Papers* 02/4.

- Kantarcı, H.B. Karakaya U. (2011). “Ekonomik Kurumların İktisadi Büyümedeki Rolü ve Önemi”, *Bütçe Dünyası Dergisi*, 35.
- Karabulut, Gökhan ve Danişoğlu, Ayşe Çelikel (2006), “Türkiye’de Cari İşlemler Açığının Büyümesini Etkileyen Faktörler”, *Gazi Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 8(1), 47–63.
- Karabulut, Şahin (2018). “Üçüz Açık Hipotezi ve Türkiye’deki Mali Politikalar Üzerindeki Etkilerinin Analizi”, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Ana Bilim Dalı Maliye Programı, Doktora Tezi, İzmir.
- Karakayalı Hüseyin (2007). *Ekonomi Kuramı, Mikro ve Makro Çözümleme*, Yedinci Baskı, Emek Yayınevi, Manisa.
- Karatay, Pelin (2008). “İkiz Açıklar Hipotezi ve Türkiye Uygulaması (1990-2006)” Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Mayıs, Gaziantep
- Karluk, Rıdvan (2003), *Uluslararası Ekonomi*, Beta Basım A. Ş, İstanbul. 400
- Kasman, Adnan, Turgutlu, Evrim ve Konyalı, Gonca (2005). “Cari Açık Büyümenin Mi Aşırı Değerli TL’nin Mi Sonucudur?”, *İktisat İşletme Ve Finans*, 20(233), 88–98.
- Kaya, A.A. (1998), *Büyüme Teorileri*, Etam A.Ş. Eskişehir.
- Kesikoğlu, Ferdi, Yıldırım, Ertuğrul ve Çeştepe, Hamza (2013). “Cari Açığın Belirleyicileri: 28 Oecd Ülkesi İçin Panel Var Analizi”, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(2):15-34.
- Kibritçioğlu, Aykut (1998) “İktisadi Büyümenin Belirleyicileri ve Yeni Büyüme Modellerinde Beşeri Sermayenin Yeri”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 53, No 1-4, Ocak-Aralık, 207-230.
- Koçbulut Özgür, (2015). “İkiz Açıklar Ve Feldstein-Horioka Hipotezi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama” T.C. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Politikası Bilim Dalı, Kayseri.

- Kostakoğlu, S.Fatih ve Dibo, Mete (2011). "Türkiye'de Cari Açık Ve Büyüme İlişkinin Var Yöntemi İle Analizi", *Anadolu Uluslararası İktisat Kongresi, 15-17 Haziran*.
- Küçüksucu, Mücahide (2012). "Türkiye'de Bütçe Dengesi Ve Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: 1998-2011 Dönemine Ait Ampirik Bir Uygulama", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 155, Konya.
- Lebe, Fuat, Kayhan Selim, Adıgüzel, Uğur ve Burak Yiğit (2009). "The Empirical Analysis Of The Effects Of Economic Growth And Exchange Rate On Current Account Deficit: Romania And Turkey Samples", *Journal Of Applied Quantitative Methods*, 4(1), 69-81.
- Malik, Shahnawaz, Choudhry, Imran Sharif, Sheikh Muhammad Ramazan ve Farooqi Fareed Shareef, (2010). "Tourism, Economic Growth And Current Account Deficit In Pakistan: Evidence From Co-Integration And Causal Analysis", *European Journal Of Economics, Finance And Administrative Sciences*, 22-31.
- Medina, Leandro, Prat Jordi ve Thomas Alun H. (2010). "Current Account Balance Estimates For Emerging Market Economies", *International Monetary Fund, Imf Working Papers*, 10- 43.
- Morsy, Hanan (2009), "Current Account Determinants For Oil-Exporting Countries", *International Monetary Fund, Imf Working Papers*, 09-28.
- Narayan S. ve Narayan P.K. (2004). "Determinants Of Demand Of Fiji's Exports: An Empirical Investigation. *The Developing Economics*, Xvu-1 95-112.
- Obstfeld, M. ve Rogoff, K. (1994). "The Intertemporal Approach To The Current Account" Cambridge Nber Working Paper.
- Osakwe, Patrick ve Verick, Sher (2007), "Current Account Deficits In Sub Saharan Africa: Do They Matter?" ([Http://Www.Afdb.Org/Fileadmin/Uploads/Afdb/Documents/Knowledge/Conference_2007_Anglais_10-Part-It-3.Pdf](http://www.afdb.org/fileadmin/uploads/afdb/Documents/Knowledge/Conference_2007_Anglais_10-Part-It-3.Pdf)) (29.04.2012).

- Özel H. Alp (2012). “Ekonomik Büyümenin Teorik Temelleri”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 1, 70.
- Özer Mustafa ve Çiftçi Necati (2008). “Ar-Ge Tabanlı İçsel Büyüme Modelleri Ve Ar-Ge Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerine Etkisi: OECD Ülkeleri Panel Veri Analizi”, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:10, Yıl:9, Sayı:16, 221.
- Parasız, İlker (1997). *Modern Büyüme Teorileri: Dinamik Makro Ekonomiye Giriş*, Ezgi Kitabevi Yayınları, Bursa, 4.
- Pekin, Tevfik (1986), *Makro Ekonomi-Para, Milli Gelir, İstihdam*, İstiklal Matbaası, İzmir.
- Peresan, M. Hashem, Shin, Yongcheol ve Smith, J. Richard. (2001). “Bounds Testing Approaches To The Analysis Of Level Relationships.” *Journal Of Applied Econometrics*, 16(3) 289–326.
- Saatçioğlu, Cem (2007). “Doğrudan Dış Yatırımlar ve Türkiye”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi İktisat bölümü*, 1-6.
- SAVRAN, S., (1997), Ricardo’nun Dehası ve Körlüğü, Ekonomi Politğin ve Vergilendirmenin İlkeleri, David Ricardo, çev. Tayfun Ertan, İstanbul, Belge Yayınları, s. 7-21
- Sekmen, Fuat ve Çalışır, Mustafa. (2011) .“Is There A Trade-Off Between Current-Account Deficits And Economic Growth? *The Case Of Turkey*”, *International Research Journal Of Finance And Economics*, 62, 166–172.
- Seyyidoğlu, Halil (2003). *Uluslar Arası İktisat*, Güzem Yayıncılık, İstanbul 328.
- Seyyidoğlu, Halil (2013). *Uluslararası İktisat: Teori Politika Ve Uygulama*, Beta Yayıncılık, İstanbul, 400-405
- Songur, Mehmet ve Yaman, Demet. (2013). “Gelişmekte Olan Ülkelerde İşlemler Dengesi ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Panel Veri Analizi”, *Maliye Dergisi*, 164, 220-232.

- Şen, Elif. (2007). “*İkiz Açıklar İlişkisi (Türkiye Analizi:1983-2005 Dönemi)*”, T.C. Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 16.
- Şimşek, Nilüfer. (2014). “*İkiz Açıklar Hipotezi Türkiye Üzerine Bir İnceleme*” T.C. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Maliye Anabilim Dalı.
- Şiriner, İsmail ve Doğru, Yılmaz (2008). “*Türkiye’de Büyümenin Ekonomi Politikası: 1980 Sonrası Türkiye Ekonomisi Üzerine Bir İnceleme*” Dipnot Yayınları, 2. Baskı, Ankara.
- Şit, Mustafa ve Alancıoğlu, Erdal (2016). “Türkiye’de Cari İşlemler Dengesi Ve Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Var Analizi”, *Assam Uluslararası Dergi*, 3/5, 5-23.
- Taban Sami, (2008). *İktisadi Büyüme, Kavram ve Modeller*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- Takım, Abdullah (2010). “Türkiye’de Gsyih İle İhracat Arasındaki İlişki: Granger Nedensellik Testi”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:27, Ağustos, 315-325.
- Tarı, Recep ve Kumcu, F. Sera (2005). “Türkiye’de İstikrarsız Büyümenin Analizi (1983 – 2003)”, Kocaeli Üniversitesi *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 156-179.
- Tathyer, Mevlüt (2014). “Türkiye’de Cari Açığın Belirleyicileri ve Belirledikleri”, *Akademik Bakış Dergisi* (42). *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(42), 1-28.
- TCMB (2009), "Yıllık Rapor 2009", (<http://www.tcmb.gov.tr/research/yillik/09turkce/09turkce.php>) (15.02.2012)
- Telatar, O. Murat ve Terzi, Harun (2009). “Türkiye’de Ekonomik Büyüme Ve Cari İşlemler Dengesi İlişkisi”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 2(23), 119–134.

- Tiryaki, S. Tolga (2002). “Cari İşlemler Hesabına Çeşitli Yaklaşımlar Ve Sürdürülebilirlik Örneği”, *TCMB Araştırma Genel Müdürlüğü Çalışma Tebliği* 8, 1-22.
- Tufaner, M. Batuhan (2019). “*Merkez Bankası Bağımsızlığının Üçüz Açıklara Etkisi: Gelişmekte Olan Ülkeler Örneği*” T.C. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı İktisat Teorisi Bilim Dalı Doktora Tezi, İstanbul
- Tuğral, Barbaros (2011). “*İkiz Açıklar ve Türkiye Ekonomisi Doktora Tezi*”, T.C. Maltepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı Haziran, İstanbul
- Uçak. Sefer (2017). “Cari Denge Ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi” *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi – Cilt: 15, Sayı: 2, Haziran 2017, 108-139.*
- Uludağ, İlhan ve Arıcan, Erişah (2003). *Türkiye Ekonomisi*, 2. Baskı, İstanbul: Der Yayınları
- Ünsal Erdal M. *İktisadi Büyüme*, İmaj Yayınevi, Bursa 2007, 101-102.
- Vyshnyak, Olga (2000). Twin deficithy pothesis: The Case Of Ukraine, *National University Kyivmahylo Academy*, 1-46.
- Yalçinkaya, Ömer ve Temelli, Funda (2014). “Ekonomik Büyüme İle Cari İşlemler Dengesi Arasındaki İlişki: Brics Ve Mint(1992-2013)” *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/4, 201-224.
- Yamak, Rahmi ve Korkmaz, Abdurrahman (2005). “Reel Döviz Kuru Dış Ticaret Dengesi İlişkisi”, *İstanbul Üniversitesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, 2(1), 16–38.
- Yanar, Rüstem ve Kerimoğlu, Güldem (2011). “Türkiye’de Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Cari Açık İlişkisi”, *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 3(2), 221–237.

- Yaşar, L. (2013). “*Türkiye’de Cari Açık Sorunu ve Etkileri (1980-2011)*” Yüksek Lisans Tezi.
- Yaşar, Sema (2014) . ‘*Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı Sonrası Türkiye’de İkiz Açıklar Hipotezi: Ampirik Bir Uygulama*’ T.C. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı İktisat Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi.
- Yılmaz, Ömer ve Akıncı, Merter (2011). ‘İktisadi Büyüme İle Cari İşlemler Bilançosu Arasındaki İlişki: Türkiye Örneği’, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(2), 363–377.
- Yılmaz, Tuğba (2015). ‘*İkiz Açık Teoremi ve Türkiye Uygulaması (1975-2013)*’ T.C. Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, 9.
- Yurdakul, Funda ve Uçar, Bengisu (2015). “The Relationship Between Current Deficit And Economic Growth: *An Empirical Study On Turkey*” *Procedia Economics And Finance*, 26, 101-108.

